

סיכום הלכות פורים

לעדות השונות (ספרדים, אשכנזים, חב"ד)

לרפואתה השלמה של גב' אדל בת אנה

חיבר: שאול סילם

א. תענית אסתר (שו"ע סי' תרפ"ו):

1. מקור המנהג להתענות:

תענית אסתר אינה אחת מד' התעניות המוזכרות בספר זכריה¹. יתר על כן, תענית אסתר אף איננה מוזכרת בתלמוד². לדברי רבי דוד אבודרהם³, "חכמים אחרונים תקנוהו אחר חתימת התלמוד".

נחלקו רבותינו הגאונים והראשונים במקור התענית.

- לדעת **הארחות חיים**⁴, תענית אסתר היא זכר לג' ימי התענית שנגזרו על ידי אסתר לפני שנכנסה לאחשורוש⁵, לבקש על עמה. אלא שבזמן המגילה, היה זה בסמיכות לפסח ובתחילתו.

- לדעת **השאלות**⁶, תענית זו היא זכר לתענית שהתענו בני ישראל בימי מרדכי ואסתר, ביום המלחמה נגד אויביהם, והיא רמוזה בפסוק⁷: "וּשְׁאֵר הַיְּהוּדִים אֲשֶׁר בְּמִדְיָנוֹת הַמֶּלֶךְ נִקְהְלוּ וְעָמְדוּ עַל-נַפְשָׁם וְנוֹחַ מֵאֲיֻבֵיהֶם וְהָרַג בְּשָׂאֵיהֶם חֲמֹשֶׁה וְשִׁבְעִים אֶלֶף וּבְבִזָּה לֹא נִשְׁלְחוּ אֶת-יָדָם: ", ודרש השאלות: "ומאי קהילה? תענית"⁸. וכך כתב ג"כ בקצור שו"ע⁹.

¹ זכריה ח, יט: "כֹּה-אָמַר ה' צְבָאוֹת צֹם הָרְבִיעִי וְצֹם הַחֲמִישִׁי וְצֹם הַשְּׁבִיעִי וְצֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית-יְהוָה לְשָׁשׂוֹן וְלִשְׂמֵחָה וְלִמְעֻדִים טוֹבִים וְהָאֲמֶת וְהַשְּׁלוֹם אָקִיבוּ: " – בו הכוונה ל"ז בתמוז, ט' באב, צום גדליה וי' בטבת – ע' שו"ע סי' תקמ"ט סע' א' ובמ"ב שם.

² לפחות לא בפירוש – ע' להלן שיטת השאלות ור"ת.

³ אבודרהם חלק "סדר תפילת התעניות ופירושן" של ספרו.

⁴ ארחות חיים לרבינו רבי אהרן מלונל, מחכמי פרובנס בסוף המאה ה-13 ובתחילת המאה ה-14. הספר יצא לאור כמה שנים לפני הטור (להעיר: בעל הטורים חי אף הוא בין סוף המאה ה-13 לתחילת המאה ה-14. סיום כתיבת הטור היה בסביבות שנת 1345, והוא הודפס ב-1475, חמש שנים אחרי הדפסת פירוש רש"י על התורה, ברומא (בשנת 1470), הספר העברי הראשון שהודפס. ולהעיר: הספר הראשון שהודפס היה ספר של דקדוק לטינית, שהודפס בשנת 1451). הספר ארחות חיים מצוטט מאות פעמים על ידי הבית יוסף.

⁵ אסתר ד, טז.

⁶ שאלות רב אחאי גאון, פרשת ויקהל שאלתא טז.

⁷ אסתר ט, טז.

⁸ דברי השאלות מוסבים על הגמרא במגילה ב, א: "אמר רב שמואל בר יצחק: י"ג, זמן קהילה לכל היא...", ופירש השאלות: מאי קהילה? יום תענית. וע' בדומה בראש"ש תחילת מגילה בשם ר"ת. ולא כפירוש רש"י שפירש: זמן קהילה לכל היא: הכל נקהלו להנכם מאויביהם, בין בשושן בין בשאר מקומות, כמו שכתוב בספר, הלכך לא צריך קרא לרבו"י שיהא ראוי לקרייה, דעיקר הנס בו היה.

⁹ קצור שו"ע סי' קמ"א ס"ב.

וע' בלקו"ש ח"ו¹⁰ שם ביאר הרבי שהשם "תענית אסתר" (לשיטה זו), היינו " כיון שזהו תענית שבו נקהלו לעמוד על נפשם – הרי כל הצריכים לעמוד על נפשם (מנער ועד גו' ונשים) אין רשאים להתענות (בו ביום) שלא לשבר כחם (תוספתא תענית (פ"ב, יא) שו"ע או"ח ס"ו תקע"א. ולהעיר משמואל א יד, ל) משא"כ אסתר ...".

- ויש עוד דעות לגבי מקור התענית, ואכמ"ל.

בשו"ע¹¹ פסק: " מתענים ב"ג באדר, ואם חל פורים בא' בשבת, מקדימין להתענות ביום חמישי".

2. מי הם הפטורים מהתענית?

פסק הרמ"א¹²: " ותענית זו אינו חובה* לכן יש להקל בו לעת הצורך, כגון מעוברות או מניקות או לחולה שאין בו סכנה, ואפילו רק כואבי עיניים, שאם מצטערים הרבה, לא יתענו, ויפרעו אחר כך ...".
* אך ע' בשו"ע אדמו"ר¹³ שנהגו בו חובה.

על מה מוסבים המילים: "שאם מצטערים הרבה":

נחלקו רבותינו האחרונים בפשט דברי הרמ"א: " שאם מצטערים הרבה, לא יתענו", אם מוסבים הם על כל הני המנויים, או שרק על "כואבי העיניים"¹⁴. בפועל, נהגו להקל למעוברות ולמניקות אפילו אם לא מצטערות הרבה.

מעוברות:

מעוברת מקרי משעה שהוכר עובר, היינו מג' חודשים, אך אם היא מרגישה חולשה, מקילים גם לפני כן¹⁵.

מניקה:

גם אם הפסיקה להניק, יש מקילים כל הכ"ד חודש¹⁶.

מפלת:

דינה כיולדת¹⁷.

חתן וכלה במשך ז' ימי המשתה:

בזה נחלקו הפוסקים:

דעת רוב הפוסקים הספרדים¹⁸ שחתן וכלה בז' ימי המשתה שלהם אינם מתענים.

¹⁰ לקו"ש ח"ו עמ' 372, מובא בשערי מועדים חודש אדר עמ' רע"ט.

¹¹ שו"ע סי' תרפ"ו סע' ב'.

¹² רמ"א סי' תרפ"ו סע' ב'.

¹³ שו"ע אדמו"ר סי' רפ"ח ס"ד, ע"פ ב"י סי' תרפ"ו.

¹⁴ ע' מ"ב ס"ק ד'.

¹⁵ ע"פ מ"ב סי' תק"נ סע' ג'.

¹⁶ דעת תורה סי' תק"נ, א - והוא על פי הגמרא דנדה ט, א ש"מניקה ... איבריה מתפרקין ואין נפשה חוזרת עד עשרים וארבע חדש; חזון עובדיה פורים עמ' ל"ח, אך סייג בכשהפסיקה להניק שה"מ: אם היא מרגישה חולשה יתרה.

¹⁷ אשל אברהם מבוטשאטש מהד"ת סי' תק"נ; חזון עובדיה פורים עמ' ל"ח.

¹⁸ ברכי יוסף סי' תרפ"ו, ו'; בן איש חי פ' שופטים סע' י"ז; גר"ע יוסף ביביע אומר ח"ה סי' מ' אות ח', יחווה דעת ח"ב סי' ע"ח וחזון עובדיה פורים עמ' מ"ב-מ"ג.

דעת הפוסקים **האשכנזים** חלוקה: הגר"מ משה פיינשטיין היה מורה **שיתענו**¹⁹, אך **השערי תשובה**²⁰ והקצור שלחן ערוך²¹ בדעה שחתן וכלה **אינם** מתענים בימי חופתם – היינו ז' ימי המשתה²².

מנהג חב"ד: פסק **בשבח מועדים**²³ שאינם מתענים במשך ז' ימי המשתה, אך **בהלכה למעשה** של מכון הלכה חב"ד²⁴ כתבו שיש מרבני אנ"ש שמורים להתענות, ובפועל כתבו שישאלו רב מורה הוראה האם להתענות.

3. פריעת התענית:

ע' לעיל שהזכיר הרמ"א ש"פרעו אחר כך". גם בזה כתב המשנה ברורה²⁵ שנחלקו אם מוסב על כל הני, או רק על "כואבי העניים". למעשה, כתבו הכף החיים²⁶ ועוד פוסקים **שעוברות ומניקות אינן צריכות לפרוע** את התענית אחר כך.

¹⁹ ע' ספר ימי משתה ושמחה עמ' י"ג הערה 46.

²⁰ שערי תשובה סי' תרפ"ו ס"ק ה', שם הביא רק את דעת הברכי יוסף.

²¹ קצור שו"ע סי' קמ"א סע' ב'.

²² לדעת הקצור שלחן ערוך, עליהם להשלים תעניתם אחרי פורים, אך לדעת השערי תשובה, אין עליהם להשלים את התענית.

²³ שבח מועדים עמ' 136.

²⁴ הלכה למעשה - חנוכה ופורים, עמ' 192, ע"ש הערה 6.

²⁵ מ"ב סי' תרפ"ו סק"ה.

²⁶ כה"ח סי' תרפ"ו אות כ"ב.

ו. זכר למחצית השקל (שו"ע סי' תרצ"ד):

1. מקור המנהג לתת זכר למחצית השקל:

כדי לסדר במקצת את הסוגיא, נבאר את ענין השתלשלות הבאת "מחצית השקל" במשך הדורות:

בתורה:

בתחילת פרשת תרומה, חוזרת המילה "תרומה" ג' פעמים²⁷. וכן ב"פרשת שקלים"²⁸, חוזרת מילה זו ג' פעמים²⁹. ודרשו חז"ל³⁰ שג' התרומות³¹ הן כנגד ג' התרומות המוזכרות בתורה: תרומת **מחצית השקל לאדנים**³², תרומת **מחצית השקל "תרומת המזבח"**, שממנה נקנו קרבנות הצבור³³, והיא "לכפר על נפשותיהם"³⁴, ותרומת **המשכן**³⁵.

בזמן בית המקדש:

תרומת המזבח, לקניית קרבנות הצבור³⁶, היתה לדורות, והיא אחת מתרי"ג המצות דאורייתא³⁷, והיא נהגה כל זמן שבית המקדש היה קיים³⁸. בענין תרומה זו עוסקת מסכת שקלים, שבראשה איתא: "באחד באדר משמיעין על השקלים". ומבואר במסכת מגילה³⁹ מדרשת הפסוק⁴⁰: "זאת עולת **חדש בחדשו לחדשי השנה**" שיש להביא **בחודש הראשון**⁴¹ קרבן מתרומה **חדשה**⁴². ולכן יש להקדים ולהשמיע על השקלים מראש חודש אדר. בנ"ך מוזכר ענין מחצית השקל במספר מקומות⁴³.

הטעם הפנימי למצוה מובא אף הוא במסכת מגילה⁴⁴, והוא כי "גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שעתיד המן לשקול שקלים על ישראל, לפיכך הקדים שקליהן לשקליו".

²⁷ ריש פרשת תרומה, שמות כ"ה. "ויקחו לי תרומה", וכן: "תקחו את תרומתי", בפס' ב; "וזאת התרומה", בפס' ג.

²⁸ ריש פרשת כי-תשא.

²⁹ "תרומה לה", בפס' יג; "תרומת ה'", בפס' יד; ושוב: "תרומת ה'", בפס' טו.

³⁰ בירושלמי שקלים פ"א ה"א, לגבי ה"תרומה" דפרשת תרומה - מובא ברש"י תרומה ה, ב; ובבלי מגילה כט, ב, לגבי ה"תרומה" דפרשת כי-תשא - מובא ברש"י כי-תשא ל, טו.

³¹ בתרומה / בכי-תשא.

³² כפי שמסופר בפרשת פקודי לח, כו.

³³ תרומה זו מוזכרת בתחילת ספר במדבר א, ב - וע' רש"י שם.

³⁴ פרשת כי-תשא, שמות ל, טו, והוא כי הקרבנות מכפרים.

³⁵ "מאת כל איש אשר ידבנו לבו", וכמפורט בריש פרשת תרומה, ובפרשת ויקהל, לה, כא ואילך.

³⁶ ועוד - ע' משנה שקלים פ"ד.

³⁷ מ"ע קע"א בספר המצות לרמב"ם.

³⁸ ע' בין השאר רמב"ם ריש הלכות שקלים; ספר החינוך מצוה ק"ה. וכן ע' מלכים ב' יב, ה-ו; דברי הימים ב, כד, ט; נחמיה י, לג.

³⁹ מגילה כט, סוף עמ' א' ותחילת עמ' ב'.

⁴⁰ פרשת פנחס, במדבר כח, יד, בפרשת קרבנות ראש חודש.

⁴¹ והיינו החל מראש חודש ניסן.

⁴² ע' ברש"י על הגמרא שם באור הדרשה.

⁴³ בזמן בית ראשון: במלכים ב', י"ב, ה-ו ובדברי הימים ב', כ"ד, ט-יד, בזמן יהואש בן יהואחז מלך יהודה; בזמן בית שני: נחמיה י, לג-לד.

⁴⁴ מגילה יג, סע"ב.

אחר החרבן – זכר למחצית השקל:

זכר למקדש, תיקנו אחר החרבן לתת "זכר" למחצית השקל. המקור הקדום ביותר המביא במפורש מנהג זה הוא **מסכת סופרים**⁴⁵.

אצל רבותינו הראשונים, מוצאים זכר למנהג זה, בין השאר, בספר **תשב"ץ קטן** לרבי שמשון בן צדוק, תלמיד המהר"ם⁴⁶ מרוטנבורג⁴⁷, שכתב: "ומה שנותנים ג' מחצאות בפורים, זהו רמז לשקל דכתיב בפרשת כי תשא ג' פעמים מחצית השקל". וכן **במרדכי**⁴⁸, ובאגודה⁴⁹. ולהעיר שבספרים אלו לא מובא להביא את מחצית השקל בתענית אסתר.

ולהעיר: י"א ש "יזהרו שלא לקרות המעות הללו 'מחצית השקל', רק 'זכר למחצית השקל'⁵⁰. אך העיר הרב יוסף ישעיה ברזין, מרא דאתרא דקראון הייטס, ב"לוח יומי הלכה למעשה"⁵¹: יש שכתבו שאין לקרוא למטבעות בשם מחצית השקל, כי אם זכר למחצית השקל, וכי"ב, ואין המנהג כן⁵². ובדומה די"ק ג"כ הרב יוסף שמחה גינזבורג בהתקשרות⁵³, מדברי הרבי. וע"ע בנטעי גבריא – פורים⁵⁴ שהביא את ב' הדעות⁵⁵.

2. מנהג האשכנזים:

איתא ברמ"א (סי' תרצ"ד סע' א'):

"י"א שיש ליתן קודם פורים מחצית מן המטבע הקבוע באותו מקום ובאותו זמן, זכר למחצית השקל שהיו נותנים באדר. ומאחר שג' פעמים כתוב "תרומה" בפרשה⁵⁶, יש ליתן ג'⁵⁷. ויש ליתנו **בליל פורים, קודם שמתפללים מנחה**⁵⁸, וכן נוהגין בכל מדינות אלו, ויש ליתן ג' חצאי "גדולים" במדינות אלו, כי אין מטבע ששם מחצית עליה מלבד זו. ואין חייב ליתנו רק מי שהוא **מבן כ' ולמעלה** ..".

בהקשר לטעם המובא ברמ"א כאן לנתינת ג' חצאין דוקא, יש לציין עוד טעם המובא ע"י הרבי⁵⁹, וז"ל:

⁴⁵ מסכת סופרים פרק כא, ד. מסכת זו חוברה ע"י הגאונים, ושם מוזכר מחצית השקל שמביאים אחר החרבן, ולכן איתא שם: "ואסור לומר עליהם לשם כופר, אלא לשם נדבה", משא"כ מסכת שקלים שדנה בפירוש במצות מחצית השקל שהיו מביאים לבית המקדש. אך להעיר שהמנהג המובא במסכת סופרים להביא את מחצית השקל לפני שבת זכור, שונה מהמנהג המובא ברמ"א בשם המהרי"ל, והנהוג היום, להביאו בתענית אסתר.

⁴⁶ מורנו הרב מאיר.

⁴⁷ חי בסוף המאה ה-13.

⁴⁸ רבי מרדכי בן הלל הכהן, אף הוא מתלמידי המהר"ם מרוטנבורג - ע' מרדכי ראש פ"ק דמגילה.

⁴⁹ לרב אלכסנדר זוסלין הכהן, מגדולי הפוסקים מתחילת המאה ה-14 - ע' בסוף ספר האגודה בענין זכר למחצית השקל.

⁵⁰ כ"כ בלוח לארץ ישראל, וכ"פ ג"כ בחזון עובדיה פורים עמ' ק"א, ובעקבותיו בילקוט יוסף פורים עמ' תקפ"ז, ע"ש.

⁵¹ לוח יומי הלכה למעשה, תשע"ז, עמ' ח'.

⁵² והפנה שם לשיחת ש"פ שקלים תשכ"ו. וע' תורת מנחם התועדויות חלק מ"ו עמ' 103-106.

⁵³ התקשרות גליון א' קפ עמ' 15 הערה 52.

⁵⁴ נטעי גבריא - פורים, עמ' קע"ח.

⁵⁵ ואת הדעה שאין קפידה לקרוא למעות אלו "מחצית השקל", הביא שם בשם שו"ת זכר שמחה ובשם קובץ דברי זאב - ירושלים.

⁵⁶ היינו בפרשת שקלים, וע' לעיל.

⁵⁷ מרדכי ריש פ"ק דיומא.

⁵⁸ מהרי"ל.

⁵⁹ תורת מנחם התועדויות תשמ"ט עמ' 439 ועמ' 460.

" ויש להעיר על דבר פלא בהשייכות דנתינת מחצית השקל לתענית אסתר: אף על פי שמחצית השקל שהיו נותנים באדר – בשביל קרבנות ציבור שמתחילים להקריב באחד בניסן מתרומה חדשה – לא היה אלא מחצית השקל אחד, מכל מקום, נותנים בתענית אסתר שלשה חצאי שקלים, ויש לומר, שנתינת שלשה חצאי שקלים בתענית אסתר היא גם כנגד שלשה ימים שגזרה אסתר תענית, כמו שכתוב⁶⁰: "וצומו עלי גו' שלשת ימים" (נוסף על העילוי ד"חזקה", בתלת זימני הוי חזקה", שעל ידי זה ניתוסף חוזק בכללות הענין ד"קיימו מה שקיבלו כבר") .

האם ניתן לקיים את מנהג "זכר למחצית השקל" עם מטבע ששוויו חצי ממטבע אחר, אך איננו נקרא "חצי" (כדוגמת חצי השקל) אלא למשל 50 – דוגמת מטבע אירופאי של 50 סנט (שרק שוויו - חצי יורו)?

בזה נחלקו הפוסקים. ע"פ דברי הרמ"א הנ"ל ("ששם מחצית עליה"), נראה שצריך שיהיה דוקא מטבע של "חצי"⁶¹. אך לדעת פוסקים אחרים, די במטבע שערכו חצי ממטבע אחר⁶².

3. מנהג הספרדים:

יש לציין שהרמב"ם והשו"ע לא הביאו את מנהג ה"זכר למחצית השקל". עם כל זה, מנהג הספרדים לתת, זכר למחצית השקל, כסף בשווי 3 דראהם⁶³, שהם 10 (9) גרם כסף טהור⁶⁴.

בא' באדר התשע"ז, שווי גרם כסף ללא מע"מ עומד על 2.183 ₪, ולכן שווי עשר גרם כסף: 21.83 ₪, ויוצא עם מע"מ⁶⁵: $21.83 \times 1.17 = 25.54$ ₪ - בערך 26 ₪.

בא' באדר התשפ"א, שווי גרם כסף ללא מע"מ עומד על 2.827 ₪, ולכן שווי עשר גרם כסף: 28.27 ₪, ויוצא עם מע"מ⁶⁶: $28.27 \times 1.17 = 33.08$ ₪ - בערך 33 ₪.

בספר עלי הדס – מנהגי תונס⁶⁶ מובא: לענין שיעור מחצית השקל ... נהגו להקפיד לשער את הערך האמיתי של מחצית השקל לפי שער הכסף, והוא כעשר גראם כסף⁶⁷. לעומת זאת, בספר מגן אבות – מנהגי מרוקו⁶⁸ מובא: יש אומרים שנהגו כהרמ"א לתת רק מחצית מהמטבע הנהוג במדינה בלי להתייחס למחיר של כסף נקי⁶⁹.

להעיר כי לשיטת הגרא"ח נאה⁷⁰, משקל דראהם הוא 3.205 גר' כסף טהור.

⁶⁰ אסתר ד, טז.

⁶¹ וכך פסקו הכה"ח אות כ', וכך איתא ג"כ ביסוד ושורש העבודה שער י"ב פ"ג.

⁶² מנחת יצחק ח"ט סי' ס"ט; ישכיל עבדי ח"א סי' י"ט; מנחת אלעזר ח"א סי' ל'; דרכי חיים ושלום סי' תתמ"ג.

⁶³ ע' כה"ח סי' תרצ"ד אות כ'; שו"ת יחווה דעת ח"א סי' פ"ו.

⁶⁴ ע' שו"ת יחווה דעת ח"א סי' פ"ו, ע"פ דברי הרמב"ם בהלכות שקלים פ"א ה"ו, אודות מחצית השקל שהיו נותנים במקדש. וביחווה דעת שם ציין שהערך הוא של 10 גרם כסף טהור, וכ"כ הגה"ר דוד יוסף בתורת המועדים - פורים עמ' צ"ח. אך בחזון עובדיה עמ' ק"ב כתב שהוא ערך 9 גרם כסף, וכ"כ ג"כ בילקוט יוסף – פורים עמ' תקפ"ז. ועפ"ז יוצא שהסכום הוא 90% ממה שחישבנו להלן.

⁶⁵ ע' תורת המועדים - פורים לרה"ג דוד יוסף עמ' צ"ט, בשם אביו ז"ל, שיש להוסיף מע"מ; וכ"פ הגר"מ אליהו בספר הלכות חגים עמ' 488; וכ"כ ג"כ בספר "כי בא מועד" – פורים, עמ' פ"ב סע' ב', בשם הגר"צ אבא שאול.

⁶⁶ עלי הדס - מנהגי תונס, עמ' 684.

⁶⁷ אך ע"ש ששלא כמנהג הנפוץ, נהגו לתת את ה"זכר למחצית השקל" בבוקר של יום פורים עצמו, ע"ש.

⁶⁸ עמ' שמ"ה.

⁶⁹ אך שלא כדעת הרמ"א, הביאו מטבע א' של חצי, ולא ג'.

⁷⁰ בשיעורי תורה סי' ב' סי"א.

4. מחצית השקל ומעשר כספים:

אין נותנים את מחצית השקל **מכספי מעשר**⁷¹, והוא על פי הכלל שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין⁷², והרי קיבלנו מנהג זה כחובה.

5. מי מחויב לתת את מחצית השקל?

בדברי הרמ"א ראינו כי "אין חייב ליתנו רק מי שהוא **מבן כ' ולמעלה**". וכתב על זה המשנה ברורה⁷³: "מבן כ' ולמעלה: זהו לדעת ר"ע מברטנורא, אבל התו"ט כתב שהפוסקים חולקים וס"ל **דמבן י"ג ולמעלה**, שהוא בכלל איש, חייב במחצית השקל. וא"ר כתב דכל זה רק מדינא, אבל המנהג הוא ליתן **אפילו בעד בניו הקטנים, ואשה מעוברת בעד ולדה**⁷⁴. איתא במשנה⁷⁵: כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו, שוב אינו פוסק".

י"א⁷⁶ **שנשים** פטורות ממחצית השקל, אך י"א⁷⁷ שחייבות.

דעת הגר"ע יוסף⁷⁸ ש"טוב לתת התרומה שהיא "זכר למחצית השקל" על כל מי שהוא בגיל בר מצוה ומעלה".

וע' בספר **המנהגים חב"ד**⁷⁹ שם איתא: מנהגי האדמו"ר ... נותן מחצית השקל **גם בעד הרבנית ובנים ובנות קטנים**. וכן ע' בתורת מנחם התועדויות⁸⁰: "וכמפורסם המנהג ליתן גם עבור כל בני הבית". וע"ע בשיחות קודש ה'תשנ"ב⁸¹: ומה טוב ומה נעים – שיחנכו ג"כ קטנים לתת ג' מחצית השקל מכספם שלהם, **ובאופן, שההורים עוזרים להם, שיוכלו לתת זאת מתוך הרחבה, ושישאר להם עוד מספיק לצרכיהם, כך שלא יחסר להם כלום**. בספר הלכה למעשה מובא בשם הגרמ"ש **אשכנזי** ז"ל שנוהגים לתת מחצית השקל גם עבור **עובר**⁸².

כל קטן שהתחיל אביו לשקול על ידו⁸³, שוב אינו פוסק⁸⁴.

⁷¹ באר היטב ס"ק ב' - בשם השל"ה; א"ר סי' תרפ"ו סע' ד'.

⁷² חגיגה ז, ב.

⁷³ מ"ב ס"ק ה'.

⁷⁴ והוא ע"פ מהר"י ברי"ן המובא בד"מ ריש סי' תרצ"ד, וז"ל: אף **מעוברות** נותנים ג' מחציות, וסימנך: זה יתנו **כל העובר** (שמות ל' יג), וכן דעת הא"ר.

⁷⁵ שקלים פ"א מ"ג.

⁷⁶ מ"א ס"ק ג'.

⁷⁷ הגה"מ, מובא במ"א הנ"ל, שהקשה עליו. אבל ע' בתורה תמימה על תשא ל', יג, שכתב: ולדעתי הענין פשוט, דבשל תורה, כיון דעיקר הכונה היה כדי לידע ע"י מספר חצאי השקלים את מספר הנפשות, כמבואר בקרא, והנשים וילדים לא התפקדו, לכן נפטרו מזה, משא"כ מה שנותנין לצדקה קודם פורים הוא זכר לנס פורים, וכיון דאף הנשים וילדים היו בכלל הנס, לכן חייבין גם הם.

⁷⁸ שו"ת יחוה דעת ח"א סי' פ"ו עמ' רמ"ו.

⁷⁹ ספר המנהגים - חב"ד, עמ' 74.

⁸⁰ תורת מנחם התועדויות תשמ"ט ח"ב עמ' 439.

⁸¹ שיחות קודש ה'תשנ"ב ח"ב עמ' 788.

⁸² כפי שהובא לעיל בשם ד"מ וא"ר.

⁸³ אפילו רק שנה אחת.

⁸⁴ מ"א סי' תרצ"ד ס"ק ג', ע"פ משנה שקליפ פ"א מ"ג.

6. למי נותנים את מחצית השקל?

ישנם פוסקים המורים לתת את הכסף לעניים⁸⁵, אחרים מורים לתת דוקא לעניים עמלי תורה⁸⁶, אחרים מורים להעדיף את הישיבות⁸⁷, אחרים מורים לתת אותו דוקא לבתי כנסיות, זכר למקדש⁸⁸. **מנהג חב"ד**: את מחצית השקל אפשר לתת לכל מטרה של צדקה⁸⁹.

7. מתי נותנים את הכסף?

מובא ברמ"א לעיל לתת את הכסף של ה"זכר למחצית השקל" "בליל פורים, קודם שמתפלל מנחה", והיינו **לפני מנחה של ערב פורים**⁹⁰.

[קיימות עוד דעות: ליתנו בערב פורים לפני קריאת המגילה⁹¹, ליתנו בבוקר לפני קריאת המגילה⁹², ליתנו ביום פורים⁹³].

כשחל פורים במוצאי שבת⁹⁴, פסק הכה"ח לא לשנות ממנהג הרמ"א הנ"ל ולתת את ה"זכר למחצית השקל" לפני מנחה של התענית. וכך מובא בספר המנהגים חב"ד⁹⁵ גם כן.

לגבי מנהג ירושלים – גם לחסידי חב"ד:

בקונטרס פורים המשולש להגה"ר יוסף חיים זוננפלד, וכן בקונטרס פורים המשולש להגה"ר שריה דבליצקי, מובא כי מנהג ירושלים לתת את מחצית השקל **בערב שלפני קריאת המגילה, בליל פורים דמוקפים**. וכך פסק ג"כ הגרא"ח נאה בלוח כולל חב"ד. וע' במאמר הגה"ר טוביה בלוי בספרו "על מנהגים ומקורותיהם", שאין לטעות ולדייק מדברי ספר המנהגים הנ"ל לפיו גם כשמקדימים את תענית אסתר ליום ה', יש לתת אז את ה"זכר למחצית השקל", שנתנית זכר מחצית השקל קשור לתענית אסתר ולא לפורים. זה אינו, והטעם להקדמת הנתינה באותן שנים ביום התענית, כי רגילים לקרוא אז את המגילה (בפרזות – שבזה קאי בספר המנהגים) מיד בצאת הכוכבים של מוצאי שבת, ולא יתכן שיהיה למאן דהו כסף בכיסיו!

וההוכחה לכך שהמנהג קשור לפורים ולא לתענית אסתר הוא, שהרמ"א הביאו בסי' תרצ"ד, ולא בסימן תרפ"ו שם קאי בדיני תענית אסתר! ויש לדייק זאת ג"כ מלשוננו הזהב של הרמ"א, שלא הזכיר את תענית אסתר בדבריו הנ"ל, אלא את "לילי פורים קודם שמתפללים מנחה" (והרי מכללי אדמו"ר הזקן שהרמ"א דייק מאוד בהגהותיו על השלחן ערוך, יותר ממה שדייק בספרו דרכי משה).

⁸⁵ לבוש סי' תרצ"ד סע' א'; סדור יעב"ץ; שו"ת מנחת אלעזר סי' ל'; קצור שלחן ערוך סי' קמ"א סע' ה'; לוח לארץ ישראל.

⁸⁶ רוח חיים לרבי חיים פלאג'י.

⁸⁷ שו"ת יחווה דעת ח"א סי' פ"ו.

⁸⁸ כף החיים אות כ"ב.

⁸⁹ כ"כ הגה"ר מאיר אשכנזי, מרא דאתרא דכפר חב"ד; וכך מובא ג"כ בספר הלכה למעשה עמ' 193.

⁹⁰ וכך מובא ג"כ בסידור הרש"ש.

⁹¹ קצור שלחן ערוך סי' קמ"א סע' ה'; חזון עובדיה פורים עמ' ק"א.

⁹² מ"א.

⁹³ ספר ברית כהונה.

⁹⁴ ושהתענית מוקדמת ליום ה'.

⁹⁵ ספר המנהגים - חב"ד, עמ' 73.

לאידיך בהלכות ומנהגי חב"ד⁹⁶, וכן בספר הלכה למעשה ממכון הלכה חב"ד, נוטים יותר לדעה⁹⁷ לפיה נותנים גם בירושלים, את מחצית השקל **במנחה של תענית אסתר**.

⁹⁶ הלכות ומנהגי חב"ד עמ' 155 הערה 77.

⁹⁷ בין השאר: של הכה"ח סי' תרצ"ד אות כ"ה, שכתב: "ביום התענית ... כדי שיהא צדקה עם התענית לכפר".

ו. מתנות לאביונים (שו"ע סי' תרצ"ד):

1. מקור הדין:

מקור החיוב לתת מתנות לאביונים, במגילת אסתר⁹⁸: "... לעשות אותם ימי משתה ושמחה ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים".

וע' משנה מגילה⁹⁹ שם מוזכרת מצות זו. ובגמרא¹⁰⁰: "תני רב יוסף: ומשלוח מנות איש לרעהו: שתי מנות לאיש אחד. ומתנות לאביונים: שתי מתנות לשני בני אדם". ופירש"י: "... ומתנות לאביונים, שתי מתנות לשני בני אדם: די לכל אחד ואחד מתנה אחת".

וז"ל השו"ע¹⁰¹: "חייב כל אדם ליתן לפחות שתי מתנות לשני עניים" - והיינו מתנה לכל אחד, כפי שפירש רש"י.

2. מי מחויב לתת מתנות לאביונים?

בשו"ע לעיל איתא: "חייב כל אדם ...". ופירש"י¹⁰²: "בין איש ובין אשה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה, דעת כמה אחרונים דצריך לתת ממה שנתנו לו".

וע' אגרות קודש הרב¹⁰³ שם אגרת ממזכירות הרב, בה נאמר, בשם הרב: "... מחוייבים כולם, אנשים ונשים, לקיים את שתי המצוות של משלוח מנות ומתנות לאביונים, וכי מחוייבים בזה גם נערים שהגיעו לגיל שלש עשרה שנה ונעורות לגיל שתים עשרה שנה, ואשר חובת החינוך – להרגיל בזה גם ילדים וילדות קטנים שלא הגיעו עדיין לעונת בר ובת מצוה".

3. במה יוצאים ידי חובת המצוה?

כותב הרמב"ם¹⁰⁴: "... נותן לכל אחד מתנה אחת: או מעות, או מיני תבשיל, או מיני אוכלין". וכן איתא במ"ב¹⁰⁵: "ורשאי ליתן מאכל או מעות". אך ע' במ"א¹⁰⁶ שמשמע מדבריו שהמנהג לתת דוקא מעות.

האם יוצאים ידי חובת מתנות לאביונים בנתינת צ'ק?

מובא בשם הגרש"ז אויערבאך¹⁰⁷: יוצאין ידי חובת מתנות לאביונים בנתינת המחאת בנק (צ'ק). ובהערות שם: ואין חילוק בין אם הגיע כבר זמן פרעונו אם לאו, וכן אם הבנק פתוח עדיין בו ביום או לאו, אלא כל שאם ירצה יוכל לקבל תמורתו בו ביום משכנו או מבעל החנות וכדו', שפיר מיקרי נתינה.

⁹⁸ אסתר ט, כב.

⁹⁹ משנה מגילה פ"א מ"ד.

¹⁰⁰ מגילה ז, סוף עמ' א'.

¹⁰¹ שו"ע סי' תרצ"ד סע' א'.

¹⁰² מ"ב סי' תרצ"ד ס"ק א'.

¹⁰³ אג"ק כ"ק אדמו"ר חלק כ"ב עמ' תכ"ג, וע' בדומה בחלק כ' עמ' קע"ו-ז, אגרת ז'תקצח - התרגום בח"ג של

התרגומים ללה"ק, עמ' קע"ז.

¹⁰⁴ הלכות מגילה פ"ב ה"ט.

¹⁰⁵ מ"ב ס"ק ב'.

¹⁰⁶ מ"א סי' תרצ"ה ס"ק ט"ו.

¹⁰⁷ הליכות שלמה ח"ב עמ' שמ"ב.

4. מה צריך להיות שווי המתנות לאביונים?

דעת הפוסקים האשכנזים:

כתב המ"ב¹⁰⁸, בשם הפרי מגדים, שלא מצא כמה צריך להיות שיעור המתנות, אך הוסיף המ"ב בשם חידושי הריטב"א: "שוה פרוטה חשובה מתנה, אבל לא בפחות"¹⁰⁹. ועוד שם: "לכתחלה צריך ליתן לאביון דבר הראוי ליהנות ממנו בפורים, מאכל או מעות שיוכל להוציא בפורים". ועוד מוסיף¹¹⁰ בשם הרמב"ם¹¹¹: "מוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעיו, שאין שמחה גדולה ומפוארה אלא לשמח לב עניים יתומים ואלמנות, ודומה לשכינה ...".

דעת הפוסקים הספרדים:

הפוסקים הספרדים¹¹² פוסקים, על פי דברי השו"ת זרע אמת, שמשלוח מנות צ"ל כדי סעודה, כמובא בגמרא, שאבי בר אבין ורב חנניה בר אבין מחלפי סעודתיהו, אלמא שבפחות מזה לא יצא – ה"ה שמתנות לאביונים: כדי סעודה, והיינו כמות של ג' ביצים אוכל. והיינו למשל כמות מנת פלאפל¹¹³.

5. מתנות לאביונים מכסף מעשר כספים; מכסף ה"זכר למחצית השקל":

צריך ליתן משלו ולא משל מעשר, וההוספה שמוסיף יוכל ליתן משל מעשר¹¹⁴.

לגבי נתינת מתנות לאביונים מכסף "זכר למחצית השקל", נחלקו הפוסקים. בבאור הלכה, הביא בשם הפרי מגדים¹¹⁵ שהדב אפשרי; והוא ע"פ שו"ת מהרי"ל. לעומת זאת פסקו השערי תשובה¹¹⁶ והשו"ת ישכיל עבדי¹¹⁷ – שכל מצוה עומדת בפני עצמה.

6. למי נותנים את ה"מתנות לאביונים":

- איתא בירושלמי¹¹⁸: "אין מדקדקין במצות פורים, אלא כל מי שהוא פושט את ידו ליטול, נותנין לו". וע' בקרבן העדה, שפירש: "אין מדקדקין: במעות צדקה שנותנין בפורים, למי ליתן, אלא נותנין אותו לכל מי שפושט ידו. ואפילו לעו"ם נותנין, כדתנן: מפרנסין עניי עכו"ם וכו' מפני דרכי שלום, וכיון שנותנין לכל אדם, נותנין גם להם".

¹⁰⁸ שם.

¹⁰⁹ ולהעיר: משקל הפרוטה הוא חצי שעורה - רמב"ם הלכות שקלים פ"א ה"ג - ויוצא משו"ע יו"ד סי' של"א סע' קל"ד, כי פרוטה הוא שוויו של כסף במשקל חצי שעורה, שהוא 1/32 מרבע דרהם. והרי דרהם הוא כ-3 גר', כך שפרוטה הוא קרוב ל-1/40 מגר' כסף.

¹¹⁰ מ"ב ס"ק ג', על דברי השו"ע שיוצא י"ח בשתי מתנות לשני עניים.

¹¹¹ רמב"ם הלכות מגילה פ"ב ה"ז.

¹¹² בן איש חי פ' תצוה סע' ט"ו; כה"ח סי' תרצ"ד אות ז; הגר"ע יוסף והגר"מ אליהו - ע' מקראי קודש לרב הררי עמ' 164.

¹¹³ מקראי קודש שם בשם הגר"מ אליהו.

¹¹⁴ מ"א ס"ק א' בשם השל"ה; מ"ב ס"ק ג'.

¹¹⁵ משבצות זהב ס"ק א'.

¹¹⁶ שערי תשובה ס"ק ב'.

¹¹⁷ שו"ת ישכיל עבדי ח"א סי' י"ט.

¹¹⁸ מגילה פ"א ה"ד, דף ה, א.

וכ"פ בשו"ע¹¹⁹: "אין מדקדקים במעות פורים, אלא כל מי שפושט ידו ליטול, נותנים לו, ומקום שנהגו ליתן אף לאינו יהודי, נותנים".

וע' בחידושי הרמב"ן, וכן בחידושי הריטב"א¹²⁰, שביארו בירושלמי הנ"ל (להלן דברי הרמב"ן, והוא בדומה, בדברי הריטב"א): "ואין מדקדקין בדבר לומר עני זה ראוי ועני זה ... אלא נותנים לכל, כדי שיהיו הכל שמחין עמנו, בין ראוי בין שאינו ראוי ...".

דיוק בדברי הרמב"ן דוחים את הפשט השני המובא בספר "כי בא מועד", וז"ל: ויש שביאר שאין הכוונה ליתן לכל הפושט יד, אלא שנתינת מתנות לאביונים כדי לצאת ידי חובה, אין מדקדקים למי ליתן, אלא כל הפושט יד, אין מדקדקים עמו, ויוצאים ידי חובה על ידי נתינה לו – ודו"ק.

- לגבי **לצאת י"ח מתנות לאביונים**, דעת הערוך השלחן¹²¹ שנתינה לכל עני מועילה, כ"ע והחוות יאיר מדייק בספרו מקור חיים שאביון, היינו עני מרוד בדוקא.

נתינה לקטן:

כתבו הפוסקים¹²² שבנתינה לקטן (שמבין שנותנים לו מעות פורים)¹²³, יוצא ידי חובתו.

שני אביונים שהם איש ואשתו וכד':

אם נתן לשני אביונים שהם איש ואשתו, נחלקו הפוסקים. דעת הבנין אב¹²⁴ והכף החיים¹²⁵ שיוצא י"ח; אך דעת הערוך השלחן¹²⁶ שאינו יוצא בזה י"ח נתינה לב' אביונים.

7. זמן הנתינה:

פסק הרמ"א¹²⁷: "ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה". ופסקו המ"א¹²⁸ והמ"ב¹²⁹ שה"ה מתנות לאביונים. וכתב הכף החיים¹³⁰ שמשמע מדברי שער הכוונות¹³¹ שרק אחר קריאת המגילה, יש לקיים את מצות מתנות לאביונים, ואת סעודת פורים.

וע' מעשה מלך¹³² שהרבי שולח משלוח מנות זמן קצר (כ-20-10 דקות) אחרי סיום תפילת שחרית, ומוסר מתנות לאביונים אחרי שליחת וקבלת המשלוח מנות.

¹¹⁹ שו"ע סי' תרצ"ד סע' ג'.

¹²⁰ חידושי הריטב"א על בבא מציעא עה, ב.

¹²¹ ערוך השלחן ס"ג.

¹²² מועד לכל חי; בן איש חי פרשת תצוה סע' ט"ז; ערוך השלחן סע' ב'.

¹²³ כה"ח אות י"ב.

¹²⁴ בנין אב ל"ו.

¹²⁵ כה"ח סי' תרצ"ד אות י'.

¹²⁶ ערוך השלחן סע' ב'.

¹²⁷ רמ"א סי' תרצ"ה סע' ד', מדברי הרא"ש פ"ק דמגילה, אות ו'.

¹²⁸ מ"א סי' תרצ"ה ס"ק י"ג.

¹²⁹ מ"ב סי' תרצ"ה ס"ק כ"ב.

¹³⁰ כה"ח סי' תרצ"ד אות י"ח.

¹³¹ שער הכוונות קט, ג.

¹³² מעשה מלך עמ' 3-322.

במקום שאין עניים, יכול לעכב מעות פורים שלו לעצמו, ונותנם במקום שירצה¹³³.

יכול ליתן גם על ידי שליח, ויכול להעמיד שליח קודם פורים שיתן בשבילו בפורים מתנות לאביונים¹³⁴.

8. בן עיר לבן עיר ובן כרך לבן כרך:

מתנות לאביונים יתנו בני עיר לאביוני העיר, ובני כרך לאביוני הכרך, אבל לא יתן בן עיר לבן כרך שפורים שלו למחרת, וכן להיפך¹³⁵.

¹³³ שו"ע סי' תרצ"ד סע' ד'.

¹³⁴ ערוך השלחן סי' תרצ"ד סע' ב'.

¹³⁵ הליכות שלמה ח"ב עמ' ש"מ.

IV. משלוח מנות (שו"ע סי' תרצ"ה):

1. מקור הדין:

מקור החיוב לשלוח משלוח מנות, במגילת אסתר¹³⁶: " ... לעשות אותם ימי משתה ושמחה **ומשלח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים**."

וז"ל השו"ע¹³⁷: " חייב לשלוח לחבירו **שתי מנות בשר או של מיני אוכלים**, שנאמר: ומשלוח מנות איש לרעהו – שתי מנות לאיש אחד, וכל המרבה לשלוח לריעים, משובח ...".

וע' בדברי הב"ח, שכתב שהמקור לשתי מנות, מכך שהמלך אחשורוש נתן לאסתר המלכה שתי מתנות: **את בית המן, ואת טבעת המלך**.

2. טעם המצוה:

מספר טעמים ניתנו במצות משלוח מנות¹³⁸, וקיימת ביניהם נ"מ:

- לדעת בעל תרומת הדשן¹³⁹, המטרה היא לתת סיפוק ביד חבירו לקיים סעודת פורים כראוי.
- לדעת הרב שלמה אלקבץ¹⁴⁰, הב"ח והכתב סופר¹⁴¹, טעם המצוה הוא להרבות בחדוה וריעות מתוך שמחה.

מבין הנ"מ שבין ב' הטעמים: האם יוצא י"ח כששולח מנות בעילום שם? לטעם בעל תרומת הדשן, יוצא י"ח. לטעם השני, אינו יוצא י"ח¹⁴².

ולאידך: אם שולח דבר שחבירו אינו יכול לאכול מטעמי בריאות או חומרא וכד', שהדבר לא היה ידוע לנותן (ויודע המקבל שלא ידע הנותן מזה). כאן י"ל לענ"ד שלטעם בעל תרומת הדשן, יתכן שאינו יוצא י"ח. אך לטעם השני, הרי הרבה בחיבה, ולכן נראה שיצא י"ח. ולכתחילה יש לחוש לשני הטעמים¹⁴³.

להלכה, ע' בנטעי גבריאל פורים¹⁴⁴ שכתב שע"פ הרמ"א¹⁴⁵ שפסק שאם שולח מנות לרעהו ואינו רוצה לקבלו או מוחל לו, יצא, רואים כי העיקר הוא טעם הב"ח. יוצא כי אם שולח לחברו מנה שחברו אינו אוכלה (והוא לא ידע מזה), יוצא י"ח, כי הרי מחזיק לו טובה מכל מקום. וכך סתמו ג"כ בספר הלכה למעשה¹⁴⁶.

¹³⁶ אסתר ט, כב.

¹³⁷ שו"ע סי' תרצ"ה סע' ד'.

¹³⁸ עי' בין השאר לקוטי שיחות חט"ז פורים שיחה ב', סעיפים ב' וג', שדן בשיטות השונות.

¹³⁹ תרומת הדשן סי' קי"א.

¹⁴⁰ בספר מנות הלוי, על מגילת אסתר ט, טז וכ ואילך.

¹⁴¹ כתב סופר או"ח סי' קמ"א.

¹⁴² וכך מובא בשו"ת כתב סופר הנ"ל, וכן בשו"ת יביע אומר ח"ט או"ח סי' ע"א.

¹⁴³ וע"ע בזה בלקוטי שיחות חלק ט"ז, פורים שיחה ב'.

¹⁴⁴ נטעי גבריאל - פורים פרק נ"ז עמ' שכ"ג, בהערה.

¹⁴⁵ רמ"א סי' תרצ"ה ס"ד.

¹⁴⁶ ספר הלכה למעשה פ"ה סע' ט"ו.

3. סוגי המנות:

שתיה בכלל אכילה:

וע' בלבוש¹⁴⁷ שכתב: והמנות יהיו מיני מאכל או מיני שתייה, שאין לשון מנות אלא לשון מאכל או משתה¹⁴⁸. וכ"פ המ"ב¹⁴⁹ שכתב: וכן סגי באחד אוכל ואחד משקה. יש מי שסובר שיוצא י"ח אפילו בשילוח ב' מיני משקים, אך טוב לחוש לדעה הדורשת לפחות מין מאכל אחד עם המשקה¹⁵⁰.

כתוב בספר מעשה מלך¹⁵¹, לגבי משלוחי המנות ששולח הרבי: המשלוח מנות כוללים מאכל ומשקה: בקבוק משקה (בד"כ וודקה סמירנוף. ובהערה: בשנים קודמות היה נותן לפעמים בקבוק בנדיקטין), אוזן המן עם מילוי פרג, ופרי (תפוח או תפוז), כשהכל מונח בתוך שקית נייר פשוטה (חומה).

מנות הראויות לאכילה:

נחלקו הפוסקים אם יוצא י"ח בשילוח בשר או שאר מאכל שאינו מבושל. וע' במ"ב¹⁵² שכתב, בהמשך לדבריו הנ"ל: ובענין שיהיה מין אוכל המבושל, ולא בשר חי, דמשלוח מנות: הראוי מיד לאכילה משמע¹⁵³, וי"א דכיון שהוא שחוט וראוי להתבשל מיד, שרי¹⁵⁴.

שיעור המנות:

רבו הדעות בענין שיעור המנות:

- מביא בעל הלקט יושר, בשם רבו תרומת הדשן, שיוצא ידי חובתו אפילו בתאנה אחת ותמר אחד, אע"פ שאין בהם שוה פרוטה.
- המקור חיים מביא בשם השל"ה שצריך שיהיה בכל מנה שוה פרוטה.
- הברכי יוסף¹⁵⁵ כותב שצריך שהמנות תהיינה יקרות ערך ועריבות, ובדומה, דורש הפרי מגדים¹⁵⁶ שיהיו המנות ראויות להתכבד לפי המקום והזמן, ובערוך השלחן¹⁵⁷ שאין די בכזית או ברביעית, אלא צריך מנות יפות.
- בציץ אליעזר¹⁵⁸ כותב שכל מנה צריכה להיות בשיעור של ג' ביצים מפת, שהוא שיעור סעודה. וכן בילקוט יוסף פורים¹⁵⁹ כותב שטוב שיהיה במנות כדי שיעור סעודה.

¹⁴⁷ לבוש סי' תרצ"ה סע' ד'. ודבר זה מובא כבר ע"י הרן, ג, ב.

¹⁴⁸ וע' באליה רבה שהביא לזה סמך מן הגמרא, מכך שרבי יהודה נשיאה שדר ליה לרבי אושעיא, אטמא דעיגלא תלתא, וגרבא דחמרא (ירך של עגל משולש וקנקן יין) – גמרא מגילה ז, סוף עמ' א. ובדומה איתא בפרי חדש.

¹⁴⁹ מ"ב ס"ק ב'.

¹⁵⁰ ע"פ ילקוט יוסף - פורים, עמ' תשי"ד.

¹⁵¹ מעשה מלך עמ' 322.

¹⁵² מ"ב ס"ק כ'.

¹⁵³ מ"א ס"ק י"א בשם מהרי"ל, מובא בשער הציון; הגר"א במעשה רב; החיי אדם כלל קנ"ה סע' ל"א; הערוך השלחן ס"ק ט"ו.

¹⁵⁴ הפר"ח סע' ד', וכן משמע קצת מהט"ז בסק"ד [פמ"ג] - שער הציון. ולהעיר שכ"פ הילקוט יוסף - פורים, עמ' תש"ה.

¹⁵⁵ ברכי יוסף סי' תרצ"ה ס"ד.

¹⁵⁶ פרי מגדים משבצות זהב סי' תרצ"ה ס"ק ד'.

¹⁵⁷ ערוך השלחן סע' ט"ו.

¹⁵⁸ ציץ אליעזר ח"ד סי' ס"ה.

¹⁵⁹ ילקוט יוסף - פורים עמ' תשי"ט.

בספר **הלכה למעשה**¹⁶⁰ מובא ע"פ שיחות קודש הרבי¹⁶¹ שרצוי שיהיה לפחות כמות של **כזית לכל מנה**, דהיינו **שתי כזיתים במשלוח אחד**, ולכל הפחות כזית אחד בין שתי המנות.

בנוסף, יש פוסקים שדעתם שהשיעור נקבע לפי מעמד המקבל¹⁶². אחרים סוברים שהוא נקבע לפי מעמד הנותן¹⁶³.

ב' מנות ממינים שונים:

כתב הערוך השלח¹⁶⁴ ששתי המנות צריכות להיות ממינים שונים¹⁶⁵. וכ"פ בילקוט יוסף פורים¹⁶⁶. וכן איתא באגרות קדש הרבי¹⁶⁷.

עכ"ז אין שום מקור ל"דעה" לפיה צריכות שתי המנות להיות בעלי ברכות שונות, ואפילו היפכא מפורש בדברי הרמב"ם¹⁶⁸ ובשו"ע¹⁶⁹, שהזכירו אפשרות של "שתי מנות בשר"¹⁷⁰.

ב' מנות בכלים נפרדים:

כתב הבן איש חי¹⁷¹: חייב לשלוח כל אדם לחבירו שני מנות, דהיינו שני מיני אוכלים, וכתוב בספר תורה לשמה שצריך להניח כל מין בכלי אחד בפ"ע, ולא יניח שניהם בכלי אחד. והכה"ח¹⁷² הביא דבריו. אך פוסקי זמננו דחו את דברי הבן איש חי¹⁷³.

וע"פ מה שהבאנו לעיל מהמשלוח מנות של הרבי, פשוט שאין דעת הרבי כדעת הבא"ח בזה.

4. זמן הנתינה:

פסק הרמ"א¹⁷⁴: " ויש לשלוח מנות ביום ולא בלילה ". הרבי נותן את המשלוח מנות הראשון לאחר תפילת שחרית¹⁷⁵.

¹⁶⁰ הלכה למעשה הוצאת תשפ"א עמ' 251.

¹⁶¹ שיחות קודש מתאריך ז' אדר ה'תשל"ו - ח"א עמ' 565 ואילך.

¹⁶² ז"ל המ"ב בבאור הלכה ד"ה חייב לשלוח לחבירו וכו': החיי אדם הוכיח מן הירושלמי דאם שולח לעשיר דבר פחות, אינו יוצא בזה ידי משלוח מנות, וכן משמע בריטב"א, לפי גירסא אחת שם בגמרא. אכן שאר פוסקים לא הזכירו דבר זה, ונכון ליזהר בזה לכתחלה.

¹⁶³ שדה חמד, שדוחה את הח"א, ומסביר את הירושלמי לפי דעת הפני משה, שהמנה נקבעת לפי מעמד הנותן. וכ"כ ג"כ הציץ אליעזר, ח"ח סי' יד, ד. וכתב בילקוט יוסף פורים עמ' תשי"ט, שראוי להזהר שיהיו המנות יקרות וחשובות לפי ערך הנותן, אך הוסיף שטוב שיהיו גם לפי ערך המקבל.

¹⁶⁴ ערוך השלח סי' תרצ"ה סע' י"ד.

¹⁶⁵ באשל אברהם מבוטשאטש בסוף סימן תרצ"ה כתב אף הוא שדעתו נוטה שאינו יוצא י"ח בב' מנות ממין אחד.

¹⁶⁶ ילקוט יוסף - פורים עמ' תשט"ו.

¹⁶⁷ אג"ק אדמו"ר ח"כ אגרת ז'תקצ"ח, בתרגום ללה"ק: ח"ג של התרגומים, עמ' 205.

¹⁶⁸ רמב"ם הלכות מגילה פ"ב הט"ו.

¹⁶⁹ שו"ע סי' תרצ"ה סע' ד'.

¹⁷⁰ ולדעה הנ"ל, היינו מנות מסוג שונה.

¹⁷¹ בן איש חי פרשת תצוה, הלכות פורים, סע' ט"ז.

¹⁷² כה"ח סי' תרצ"ה אות מ"ח.

¹⁷³ ע' הליכות שלמה ח"ב עמ' של"ו הערה 36, בשם הגרש"ז אויערבאך; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' צ"ו, ד; שו"ת ציץ אליעזר חט"ו סי' ל"א, ג; שו"ת שמש ומגן ח"ב או"ח סוף סי' נ"ו.

¹⁷⁴ רמ"א סי' תרצ"ה סע' ד', מדברי הרא"ש פ"ק דמגילה, אות ו'.

¹⁷⁵ מעשה מלך עמ' 322, מובא לעיל; אוצר מנהגי חב"ד חודש אדר עמ' ע"ב.

5. למי נותנים:

איתא בשו"ע¹⁷⁶: **וכל המרבה לשלוח לרעים, משובח**¹⁷⁷.
וכתב הרמ"א¹⁷⁸: ואשה חייבת במתנות לאביונים ומשלוח מנות כאיש, ואשה תשלח לאשה ואיש לאיש, אבל לא בהיפך, שלא יבא איש לשלוח לאלמנה ויבואו לידי ספק קידושין. וכתב על זה המ"ב¹⁷⁹: ספק קידושין. שיאמרו שזה סבלונות¹⁸⁰ שאחר הקידושין, וחיישין שמא קידשה כבר בפני עדים ואינם לפנינו, ע"כ. וה"ה לגרושה או לבתולה¹⁸¹.
ופשוט שלאשת איש אסור, כי הרי אין שואלין בשלום אשה, ודורון הוה בכלל שאילת שלום¹⁸².

הרבי הקפיד לשלוח מנות לכהן, ללוי ולישראל¹⁸³.

6. נתינה על ידי שליח:

מובא במ"ב¹⁸⁴ שיש להסתפק אם יוצאים י"ח משלוח מנות כשמביאים מנה שלא דרך שליח, כי אולי לשון "משלוח" מנות, היינו ע"י שליח. ובמקור חיים¹⁸⁵ מבאר שענין השליח: משום פרסומי ניסא, ובשו"ת יהודה יעלה¹⁸⁶, ביאר שמשלוח דרך שליח הוא מכובד יותר.

יש להעיר שהרבי מזכיר דעה זו בכמה מקומות¹⁸⁷. הרבי בעצמו שולח משלוחי מנות ע"י שליח¹⁸⁸, וכן כותב¹⁸⁹ שמנהג ישראל שמנצלים ימי הפורים להוסיף בחינוך התינוקות, וגם משתדלים שישתתפו במצוות פורים, ובין השאר: שולחים על ידם משלוח מנות¹⁹⁰.

7. משלוח מנות ומתנות לאביונים בראי חסידי:

באגרות קדש¹⁹¹ מבאר הרבי את פרטי מצות משלוח מנות ומתנות לאביונים, ע"פ החסידות, להלן עיקרי הדברים:
בפורים, עליו נאמר ש"הדור קבלוה"¹⁹², הענין הוא לעשות לה' דירה בתחתונים, אך הפעם ברצון בלי התעוררות מלמעלה.

¹⁷⁶ שו"ע סי' תרצ"ה סע' ד'.

¹⁷⁷ אך ע' לעיל מה שהבאנו בשם הרמב"ם, שמוטב להרבות במתנות לאביונים מלהרבות בסעודתו ובשלוח מנות לרעים.

¹⁷⁸ רמ"א שם.

¹⁷⁹ מ"ב ס"ק כ"ו.

¹⁸⁰ הם מתנות ששולח החתן לכלה.

¹⁸¹ כה"ח סי' תרצ"ה אות נ"ט.

¹⁸² שו"ת התעוררות תשובה לרב שמעון סופר, בנו של הרב אברהם סופר, הכתב סופר.

¹⁸³ ע' מעשה מלך עמ' 322.

¹⁸⁴ מ"ב סי' תרצ"ה ס"ק י"ח, בשם שו"ת בנין ציון סי' מ"ד.

¹⁸⁵ מקור חיים סי' תרצ"ד, מובא בנטעי גבריאל סי' ס"ג.

¹⁸⁶ שו"ת יהודה יעלה לרבי יהודה אסאד - ת"ח שנולד בעיירה אסוד שבהונגריה בשנת 1794, ונפטר בשנת 1866 - סי' ר"ז.

¹⁸⁷ ע' בין השאר לקו"ש חלק ל"ג שיחת פרשת קרח - שיחה ב', עמ' 118 הערה 39, בשם השדי חמד אסיפת דינים מערכת פורים סוס"ו.

¹⁸⁸ מעשה מלך עמ' 322.

¹⁸⁹ תורת מנחם התוועדיות תשמ"ח ח"ב עמ' 410 הערה 114; ספר השיחות תשמ"ח ח"א עמ' 302 הערה 115.

¹⁹⁰ מכאן שאין צורך ב"דין" שליחות.

¹⁹¹ אג"ק אדמו"ר ח"א אגרת קם מפורים התש"ד.

¹⁹² שבת פח, א.

משלוח מנות:

ומשלוח מנות איש לרעהו:¹⁹³

- רעהו: מדובר בהקב"ה¹⁹⁴, עליו נאמר¹⁹⁵: רַעַךְ וְרַעַךְ¹⁹⁶ אָבִיךָ אֶל-תַּעֲזָב.
- והרי משלוח מנות הוא דוקא באכילה ושתייה¹⁹⁷, ואיתא בקהלת רבה¹⁹⁸: כל אכילה ושתייה שנאמר במגילה הזאת, בתורה ובמעשים טובים הכתוב מדבר.
- בכללות ישנם: תורה ומצות, ואהבה ויראה. תורה ומצות נמשלו לאכילה ושתייה, ואהבה ויראה נמשלו לכסף וזהב. ומה שמשלוח מנות דוקא באכילה ושתייה ולא במעות ("כסף וזהב"), מרמז לכך שאת הדירה בתחתונים עושים להקב"ה דוקא בתורה ובמעשים טובים, ולא די באהבה ויראה, שהם רק כשני כנפיים המעלים את התורה ואת המצות¹⁹⁹.
- וצריך דוקא שתי מנות, כי אם נותן רק מנה אחת, היינו סוג מצוה אחת, יש מקום לחשש שעושה כן מפני טבעיות גופו, ואין בזה ענין של דירה בתחתונים.
- ויש לדייק ממה שכתוב: ומשלוח מנות, שצריך גם כן אהבה ויראה, על מנת להעלות את התורה ואת המצות²⁰⁰.

מתנות לאביונים:

ומתנות לאביונים:²⁰¹

- אין עני אלא בדעת, והענין כאן הוא לגרום לחברו העני בדעת, לעשות אף הוא דירה להקב"ה בתחתונים.
- מעיקר הדין אפשר הרי לקיים את מצות מתנות לאביונים הן באכילה ושתייה, הן בכסף. והיינו שחברו יכול להתפעל מענין של מצוה, וכגון שרואה אחר שמניח תפילין (אכילה ושתייה), או מכך שאחר מסביר לו ענין אהבת ה' ויראתו (כסף וזהב – מעות). וכאן אין הדבר מפריע, כי אין הענין כאן לעשות דירה בתחתונים, אלא שחברו העני בדעת יעשה דירה בתחתונים (יניח תפילין למשל).
- ולכן מספיק גם מתנה אחת, כי אף אם נותן המתנה מפני טבעיות גופו, העיקר שפעל באביון שיקיים תורה ומצות.
- וצריך שני אביונים, כי צריך שיעבדו את ה' הן מצד נפשם האלקית והן מצד נפשם הבהמית.

¹⁹³ אסתר ט, יט. וכן שם שם, כב.

¹⁹⁴ כך נדרש בשמו"ר ריש פרשת יתרו.

¹⁹⁵ משלי כז, י.

¹⁹⁶ כתיב רעה, קרי: רע.

¹⁹⁷ עי' שו"ע סי' תרצ"ה ס"ד, ונו"כ.

¹⁹⁸ קהלת רבה ב, כד.

¹⁹⁹ תניא סוף פ"מ. ושם: ובזה יובן היטב הא דדחילו ורחימו נקראים גדפין דרך משל ... כי כמו שכנפי העוף אינם עיקר העוף, ואין חיותו תלוי בהם כלל ... והעיקר הוא ראשו וכל גופו, והכנפיים אינם רק משמשים לראשו וגופו לפרחא בהון ... אף דדחילו ורחימו הם גם כן מתרי"ג מצות, אף על פי כן, נקראים גדפין, להיות כי תכלית האהבה היא העבודה מאהבה, ואהבה בלי עבודה היא אהבה בתענוגים, להתענג על ה' מעין עולם הבא וקבלת שכר, והיום לעשותה כתיב, ולמחר לקבל שכרם!

²⁰⁰ כפי שמבואר בתניא שם.

²⁰¹ אסתר ט, כב.

V. סעודת פורים (שו"ע סי' תרצ"ה):

1. זמן הסעודה:

איתא בשו"ע²⁰²: סעודת פורים שעשאה בלילה, לא יצא י"ח. וברמ"א²⁰³: ונוהגים לעשות סעודת פורים לאחר מנחה, וערבית יתפללו בלילה, ומתפללים מנחה תחלה בעוד היום גדול, ורוב הסעודה צריכה להיות ביום (מנהגים), ולא כמו שנוהגים להתחיל סמוך לערב ועיקר הסעודה הוא ליל ט"ו. וכשחל פורים ביום ששי, יעשו הסעודה בשחרית, משום כבוד שבת (מנהגים), ומי שרוצה לעשותה תמיד בשחרית, הרשות בידו (ת"ה).

עוד כתב הרמ"א: טוב לעסוק מעט בתורה קודם שיתחיל הסעודה, וסמך לדבר: ליהודים היתה אורה ושמחה, ודרשין: אורה זו תורה (מהרי"ב). וחייב במשתה ושמחה קצת בב' ימים י"ד וט"ו (מנהגים), וכן נהגו.

2. שתיית יין:

ובשו"ע שם²⁰⁴: חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע בין ארור המן לברוך מרדכי. וברמ"א²⁰⁵: וי"א דא"צ להשתכר כ"כ, אלא ישתה יותר מלימודו (כל בו) וישן (עי' הערה²⁰⁶), ומתוך שישן, אינו יודע בין ארור המן לברוך מרדכי (מהרי"ל)²⁰⁷.

ומדויק מרש"י²⁰⁸ ומהרמב"ם²⁰⁹, שצריך דוקא יין²¹⁰.

התקנה של הרבי על ההגבלה בשתיית יין או משקה למי שטרם מלאו לו 40 שנה²¹¹ בתוקפה עומדת גם בפורים ובשמחת תורה²¹².

²⁰² שו"ע סי' תרצ"ה סע' א'.

²⁰³ רמ"א שם ס"ב.

²⁰⁴ שו"ע שם סע' ב'.

²⁰⁵ רמ"א שם.

²⁰⁶ עי' תורת מנחם התועדויות תשי"ד ח"ב, עמ' 146 (התועדויות שבת פרשת צו, שושן פורים): מרדכי הי' חסיד, שהרי הוא תיקן את הענין ד"חייב איניש לבסומי בפוריא עד דלא ידע" (מגילה ז, ב), ומי הי' מעלה על דעתו לתקן תקנה לדורות, שצריך להיות ענין של "עד דלא ידע", אם לא חסיד? ...! [כדי שתהי' נתינת-מקום גם ל"מתנגדים" – ישנה עצה בשו"ע (רמ"א או"ח סתרצ"ה ס"ב) לקיים את הענין ד"עד דלא ידע" ע"י שינה... אבל אמיתית הענין הוא – יציאה מהגבלות]. מקודם לכן לא הי' שום מקום בשו"ע לענין של "עד דלא ידע", שכן, אפילו שמחת יו"ט צריכה להיות במדידה והגבלה (ראה רמב"ם הל' יו"ט פ"ו הכ"א. טוש"ע ודה"ז או"ח סו"ס תקט). אלא שאצל חסיד, ישנו הענין של יציאה ממדידה והגבלה, ולכן, מרדכי שהי' חסיד, תיקן לדורות את הענין ד"עד דלא ידע". בבית חסיד – אין מתפעלים מהעובדה שאומרים "לחיים" גם באמצע השבוע ("אין א פשוט'ן מיטוואך")... ובפרט בסעודת "מלוח מלכה", ומכ"ש – בפורים.

²⁰⁷ וע' בשיחת הרבי שבשערי מועדים – פורים סי' ל"ה, עמ' קל"ט הערה 29, שכתב שאין שיטת הרמ"א בדיוק כשיטת הרמב"ם, כי על פי דברי הרמב"ם הלכות מגילה פ"ב הט"ו, שכתב: וירדם בשכרות, צריך הוא מיהא להשתכר, משא"כ לפי הרמ"א.

²⁰⁸ מגילה ז, ב, ד"ה לבסומי, שכתב: להשתכר ביין.

²⁰⁹ הלכות מגילה שם, שכתב: ושותה יין.

²¹⁰ וכך דייק הרבי – ע' שערי מועדים פורים שם עמ' קל"ח הערה 22.

²¹¹ שלא יאמרו יותר מג' פעמים "לחיים" בשמחות ובהתועדויות, ועל כוסות קטנים דוקא, באופן שכל ג' הפעמים יחד לא יהיו יותר משיעור רוב רביעית מצומצם – ע' תורת מנחם התועדויות חל"ו תשכ"ג ח"ב עמ' 352-3, ואגב ע' שם הערה 127: נבהלתי להסביר לקדש על יי"ש, ועל כל פנים לקדש את שתיית היי"ש – היפך הגמור מצויו כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו.

²¹² היכל מנחם ח"ג עמ' רנ"ח; תורת מנחם התועדויות חמ"ד עמ' 100 (שם מוזכר רביעית, ולא רוב רביעית). וע"ע תורת מנחם התועדויות חנ"ט עמ' 433.

לגבי קיום "עד דלא ידע" על ידי נשים, פשוט שהדבר מופרך לחלוטין. הרי אומרים חז"ל²¹³: "כוס אחד יפה לאשה, שנים – ניוול הוא, שלושה – תובעת בפה, ארבעה – אפילו חמור²¹⁴ תובעת בשוק ואינה מקפדת". וע"ש במעשה אשת אביי שהתאלמנה, שאין פוסקים יין לנשים, אלא רק מעט יין, וגם זה: במקום שנהגו הנשים לשתות מעט יין. וכך נפסק בשו"ע אה"ע²¹⁵ לגבי מזונות האשה. ועי' בספר **מקדש ישראל**²¹⁶ שכתב: שאלה – אי גם נשים יש להם לשתות יין (ולקיים מצות לבסומי). תשובה – ח"ו (שעלול להביא מכשולות וקלקולים). ושם עוד: ונראה שזה מדויק בלשון חז"ל: חייב "איניש" לבסומי וכו', **איניש דייקא ולא אשה**, וע"ע שם שדייק כך גם מדברי שער הציון²¹⁷ שהביא כאחד הטעמים לפטור הנשים מזימון כשאוכלות ביניהן, העובדה שלכתחלה הרי, מצוה מן המובחר, בשלשה, לברך על הכוס, אך באמת **גנאי הדבר** כשמדובר בנשים. וע"ע במקדש ישראל שם. ועי' בדומה **בשו"ת שבט הלוי**²¹⁸, שכתב: ואשר שאל אם נשים חייבות בכלל מצות היום גם חייב אינש לבשומי בפוריא עד דלא ידע. לדידי אין שום שאלה, דלא שייך זה באשה ... דחז"ל הקפידו בכתובות ס"ה ע"א מליתן רבוי יין לאשה מטעמי התגברות היצר; וע"ש. וכ"פ ג"כ בספר **מקראי קודש (הררי)** שאשה פטורה מלהשתכר בפורים²¹⁹, כי עלולה להיות מזה תקלה.

3. אכילת לחם ובשר בסעודה, ושאר אכילות היום:

ע' רמ"א²²⁰, שכתב: **מצוה להרבות בסעודת פורים (טור)**.

ע' בספר המנהגים – חב"ד²²¹ שם דן הרבי בשאלה אם חייב לעשות **סעודה על פת**²²².

וע' בספר המנהגים – חב"ד²²³ שכתב: אם מחויב לאכול בשר: ברמב"ם הלכות מגילה פ"ב הט"ו: כיצד חובת סעודה זו, **שיאכל בשר כו'** – ולא הובאו דבריו בפוסקים. וכ"כ ע"ז בנימוקי או"ח שם.

נכון לאכול **בשר בהמה**, דאין שמחה אלא בבשר בהמה²²⁴.

מנהג חב"ד²²⁵ לאכול בפורים **קרעפכין**, שהוא בצק מחיטה ממולא בבשר. וכתב בלקוטי מהרי"ח²²⁶: טעם למנהג שאוכלין **בערב יום הכפורים** לביבות שקורין קרעפליך, ממולא בבשר, מפני שביום טוב, אין שמחה אלא בבשר, אך ערב יום הכיפורים, שהוא **יום טוב רק באתכסאי, שמותר במלאכה**, ולכך מכסין גם כן הבשר ... מטעם זה אוכלין גם כן הליבות הנ"ל גם **בהושענא רבה ובפורים**, ע"ש.

²¹³ כתובות סה, א.

²¹⁴ עי' בן יהוידע על אתר, דהיינו עכו"ם.

²¹⁵ שו"ע אה"ע סי' ע' ס"ג.

²¹⁶ מקדש ישראל פורים, לרה"ג הרב ישראל דוד הארפענעס, מהדורת שנת תשע"ד, סי' של"ד.

²¹⁷ שער הציון סי' קצ"ט סק"ו.

²¹⁸ שו"ת שבט הלוי ח"י או"ח סי' י"ח, ב.

²¹⁹ וכך הביא שם ג"כ בשם מו"ר הגה"ר מרדכי אליהו ז"ל.

²²⁰ רמ"א ריש סי' תרצ"ה.

²²¹ ספר המנהגים – חב"ד עמ' 74.

²²² ושם: ראה הדעות בזה במג"א סתרצ"ה סק"ט ובבאה"ט שם, ועוד מביא שהמור וקציעה והנמוקי או"ח מחייבים, כ"ע והברכי יוסף איננו מחייב. לגבי דעת אדה"ז שכתב בשו"ע שלו סי' קפ"ז סע' ח', ובסידורו, שאיננו חוזר אם שכח יעלה ויבוא, משמע שאכילת פת אינה מעכבת, אך לאידך מדבריו בסי' קפ"ח סע' י' שכתב: ואין שמחה בלא אכילת לחם כו', משמע שאכילת לחם מעכבת.

²²³ ספר המנהגים – חב"ד שם.

²²⁴ לקט יושר דף קנ"ז עמ' א; שו"ת שבט הלוי ח"ג סי' י"ח, ב; נטעי גבריאל עמ' שצ"א; פורים בציון עמ' של"א.

²²⁵ ע' ספר המנהגים עמ' 58 בהערות. ולהעיר שמנהג זה מוזכר בפוסקים סי' קס"ח, תוך כדי דיון בענין פת הבאה בכיסנין, עי' בין השאר: ב"ח שם סק"ג; ט"ז סק"ז; א"ר סק"ד; באר היטב סק"א.

²²⁶ לקוטי מהרי"ח סדר דיני ומנהגי ערב יום הכיפורים, בשם ספר גאולת ישראל.

כותב הרמ"א²²⁷: י"א שיש לאכול מאכל זרעונים בפורים, זכר לזרעונים שאכל דניאל וחבריו בבבל (כל ב). וכתב על זה הלבוש²²⁸ שגם המגילה היה גם כן ע"י דניאל, שהוא התך לפי דברי חז"ל [שם טו ע"א]. אך בערוך השלח²²⁹, על דברי הרמ"א, כתב: ותמיהני למה לו לומר שאכל דניאל, שאין זה שייך לפורים, הרי אסתר עצמה אכלה זרעונים, כדאיתא במגילה [יג]. ולהעיר שהרמ"א לא קישר אכילה זו עם סעודת פורים. וכתב המ"א²³⁰ שאכילה זו תהיה בליל פורים, אך בערוך השלח²³¹ כתב שהמנהג לאכול את הזרעונים ביום דוקא.

להעיר שהרבי נהג לאכול במשך היום "אוזן המן" ממולא בפרג²³².

4. הדלקת נרות בסעודה:

מדליקין נרות בסעודה, לכבוד שמחת פורים²³³.

5. דין "פורס מפה ומקדש":

להלן מכתב שכתבתי לק"ק גילה ערב פורים התשפ"ב:

בעקבות פניות רבות להבין את דין "פורס מפה ומקדש", ולדעת אם קיום הענין למעשה, מומלץ או לא, להלן סיכום הסוגיא וביאור מעשי - וכל אחד יבחר איך לנהוג בפועל.

דין "פורס מפה ומקדש" מתייחס למצב בו מתחילים סעודה ביום שישי, ומעונינים להמשיכה גם לאחר השקיעה. הנושא מעשי השנה לתושבי ירושלים ת"ו, כאשר שושן פורים חל הרי ביום שישי.

הסוגיא הדנה בנושא, במסכת פסחים²³⁴, אינה מתייחסת ספציפית לפורים, אלא לכל מצב של סעודה שהתחילה ביום שישי, ורוצים להמשיכה בליל שבת. שם מובאת מחלוקת תנאים: דעת רבי יהודה שצריך להפסיק את סעודתו משעת שקיעת החמה, ולברך ברכת המזון²³⁵, ודעת רבי יוסי שיכול להמשיך את סעודתו, וכשיסיימה, יברך ברכת המזון, ואחר כך יקדש²³⁶. אך מסיקה הגמרא שאין הלכה לא כרבי יהודה ולא כרבי יוסי, ואם הוא מעונין להמשיך את סעודתו גם לאחר השקיעה, "פורס מפה ומקדש"²³⁷, וחוזר לאכול²³⁸. וכך נפסק בשו"ע סי' רע"א²³⁹.

²²⁷ רמ"א סי' תרצ"ה ס"ב.

²²⁸ לבוש סי' תרצ"ה ס"ב.

²²⁹ ערוך השלח סי' תרצ"ה ס"ט.

²³⁰ מ"א סי' תרצ"ה סק"ז, מובא ג"כ במ"ב סקי"א.

²³¹ ערוך השלח שם.

²³² מעשה מלך עמ' 323.

²³³ שערי תשובה סי' תרצ"ה ס"ק א'; א"ר סי' תרצ"ה ס"ק ה' בשם סדר היום; ערוך השלח סי' תרצ"ה ס"ח.

²³⁴ פסחים ק, א-ב.

²³⁵ עי' תוספות שם ק, א ד"ה מפסיקין.

²³⁶ ע"ש תוספות ד"ה רבי יוסי.

²³⁷ יבואר להלן.

²³⁸ ע"ש רש"י ד"ה אלא פורס מפה.

²³⁹ שו"ע סי' רע"א ס"ד.

- מחלוקת בדבר אמירת ברכת המוציא אחרי שפרס מפה וקידוש:

וז"ל אדמו"ר הזקן בשו"ע שלו²⁴⁰:

אסרו חכמים לטעום כלום, אפילו מים, משהגיע זמן הקידוש, עד שיקדש, דהיינו משהגיע בין השמשות, שנתקדש היום מספק, או אפילו מבעוד יום, אם התפלל ערבית מבעוד יום. ואף על פי שכל מצות הקבוע להם זמן, לא אסרו אלא לקבוע סעודה משהגיע זמנן, משום גזרה שמא ימשך בסעודה ויעבור הזמן, אבל טעימה בעלמא, מותר; מכל מקום, בקידוש וכן בהבדלה, החמירו יותר, לפי שעיקר מצותן הוא בתחלת זמנם, דהיינו סמוך לכניסת השבת, וסמוך ליציאתו.

ואפילו אם התחיל לאכול ולשתות מבעוד יום, צריך להפסיק כשיגיע בין השמשות, ואף על פי שבשאר כל המצות אפילו של תורה, אם התחיל בהיתר, דהיינו קודם שהגיע המצוה, אין צריך להפסיק, ומטעם זה גם כן, אין צריך להפסיק לקריאת שמע ולתפלה כשיגיע זמנן; מכל מקום, בקידוש היום, לא התירו לו לגמור סעודתו ולקדש אחר כך, לפי שעיקר הקידוש נתקן במקום סעודה של שבת, וקודם לה, ולא לאחריה, שנאמר²⁴¹: **וְקִרְאתָ לַשַּׁבָּת עֹנֵג, ודרשו חכמים: במקום עונג, דהיינו במקום שיתענג שם, בסעודת שבת, שם תהא קריאת הקידוש מלפניה. ומכל מקום, אין לו להפסיק סעודתו לגמרי ולברך ברכת המזון, מטעם שיתבאר²⁴², אלא יקדש מיד ויגמור סעודתו, כדי שיהא הקידוש במקום סעודה שלאחריו.**

מוסיף אדמו"ר הזקן²⁴³:

וצריך לפרוס מפה על השלחן²⁴⁴ לכסות הפת קודם שיקדש, ואחר כך יסירנה, כדי שתתראה הפת כאלו הובאה עתה על השלחן לכבוד שבת שהזכיר בקידוש.

ועוד בהמשך²⁴⁵:

ואין צריך לברך בורא פרי הגפן על כוס קידוש זה, אם כבר בירך על היין בסעודה זו, שגם יין זה של קידוש נפטר באותה ברכה, וגם על היין ששותה בתוך המזון שלאחר הקידוש, אין צריך לברך מטעם זה, וכן אם מקדש על הפת, אין צריך לברך עליה המוציא, אלא יתחיל מברכת הקידוש.

אבל אם קידש על הכוס, צריך לברך המוציא על פת שיאכל אחר הקידוש²⁴⁶, הואיל ובשעת אמירת הקידוש, אי אפשר לו לטעום כלום, שאי אפשר לו לאכול ולדבר כאחד ... מיד שהגיע זמן הקידוש, נאסר עליו אפילו טעימה בעלמא, ונעשה כאלו נגמרה כבר סעודתו, לכך חשובה אמירת הקידוש הפסק ... ויש חולקים²⁴⁷ על זה ואומרים שמה שנאסר עליו האכילה משהגיע זמן הקידוש, אין זה נחשב גמר הסעודה, כיון שדעתו לאכול אחר כך, וגם עכשיו

²⁴⁰ שלחן ערוך אדמו"ר סי' רע"א ס"ט.

²⁴¹ ישעיהו נח, יג.

²⁴² שו"ע אדמו"ר שם סי"ב, ושם: משום ברכה שאינה צריכה.

²⁴³ שם סי"ג.

²⁴⁴ מלשון אדמו"ר הזקן, ששינה מדברי המגן אברהם סק"ז שכתב: "ופורס מפה. לכסות הפת", והוסיף אדה"ז וכתב: ופורס מפה על השלחן לכסות הפת, נראה לדייק שיש לכסות את כל השלחן בגלל הפת. ובדומה למה שכתב הלבוש, סי' רע"א ס"ד: כיצד הוא עושה, פורס מפה על כל מה שעל השלחן, ומקדש. וכתב על זה באלוה רבה סק"ו: פורס מפה וכו': כי היכא דתיתא סעודה ביקרא דשבתא. ובדומה בפרי מגדים סי' רע"א א"א סק"ז: ואין צריך עקירת השולחן, כמו שכתוב בטור ובלבוש, כצד עושה? פורס מפה על כל מה שעל השולחן ומקדש, יאמר שאין די בפריסת מפה על הפת לחוד, והטעם, דמפה, כעקירת השולחן הוא, עכ"ל. ועי' בהלכה ברורה חט"ז עמ' רג, בבירור הלכה, שכתב בשם התורת שבת סק"ח, שאמנם לטעם, לכיסוי השלחן: כדי שלא יראה הפת בבושותו, יש לומר שדי בכיסוי הפת, אבל לפי הטעם לפריסת מפה משום יקרא דשבתא, בעינן שיכסה כל השלחן, עכ"ל. וכל זה הוא שלא כדברי המ"ב סקט"ו שהעתיק את לשון המ"א: שפורס מפה. לכסות הפת.

²⁴⁵ שם סי"א.

²⁴⁶ דעת הרי"ף בפסחים ק, א. סתם בשו"ע סי' רע"א ס"ד.

²⁴⁷ דעת הר"ז בהמאור ריש פרק ערבי פסחים. י"א בשו"ע שם.

היה אוכל מדעתו, אלא שחיוב הקידוש מונע אותו, וכשיסור המונע, דהיינו אחר שיקדש, יחזור לאכילתו. לפיכך אין אמירת הקידוש מפסקת כמו שאין התפלה מפסקת, ואין צריך לחזור ולברך המוציא. וספק ברכות להקל, ומכל מקום, כל בעל נפש יש לו ליזהר לכתחלה²⁴⁸ שלא לבא לידי כך, ויפסיק סעודתו ויברך ברכת המזון קודם שיגיע זמן קידוש היום.

- אמירת על הניסים ורצה:

ע"פ דברי שו"ע אדמו"ר²⁴⁹, במוצאי שבת שחל בראש חודש, ש"מזכיר של שבת וגם של ראש חודש אם אכל כזית משחשיכה, ואין כאן סתירה, כיון שמזכיר של שבת תחלה ואחר כך של ראש חודש"; אף כאן, מאחר שהזכרת על הניסים לפני הזכרת רצה, יזכיר את שניהם²⁵⁰.

- דעת רבותינו נשיאנו בפריסת מפה וקידוש:

נקדים לדברי רבותינו נשיאנו, את דברי הרמ"א²⁵¹: וכשחל פורים ביום ששי, יעשו הסעודה בשחרית, משום כבוד שבת (מנהגים²⁵²).

- ראינו לעיל את דברי אדמו"ר הזקן, לפיהם "כל בעל נפש יש לו ליזהר לכתחלה שלא לבא לידי כך, ויפסיק סעודתו ויברך ברכת המזון קודם שיגיע זמן קידוש היום", בגלל הספק אם לברך שנית את ברכת "המוציא", או לא.

- בספר השיחות התש"ד²⁵³, אחרי שמובא, בשם הרבי הרי"צ, שהרבי הרש"ב לא היה נוהג כלל לקדש באמצע סעודה שהתחיל לפני השקיעה, והיה אומר שאין הדבר כדאי "מאיזה טעמים"²⁵⁴, מובאים דברי הרבי הרי"צ הבאים: בשנת תר"פ, שאז היה חל ג"כ שמחת תורה בערב שבת קודש, והרי"ל²⁵⁵ שי' התאמץ בזה אשר על פי דין, צריכים לקדש על היום, ואני לא רציתי בזה בשום אופן אשר אאמו"ר נ"ע יקדש, אבל אאמו"ר הסכים אז להרי"ל שי', וגליתי אז דעתי בזה, ושלח אותי בשליחות, שלא אהיה בעת מעשה, ומאנתי בזה, ואמר לי אז אשר גם בן גדול צריך לציית, והלכתי בשליחותו בהכרח, אבל טמנתי את היין לבל יקדש, אמנם הרי"ל, בעקשנותו הגדולה, השיג יין ממקום אחר, והביא אל השלחן, ואאמו"ר נ"ע קדש על היין, כדון, ואחר כך, בבואי משליחות, ונתוודע לי אשר אאמו"ר נ"ע קדש על היום, פעל עלי התרגשות גדולה, והייתי מרגיש אז שלא בטוב מאד.

- בספר המנהגים - חב"ד²⁵⁶, כתוב: כשחל יום ב' דר"ה בערב שבת (וה"ה בכל יום טוב שחל בערב שבת), והסעודה (התועדות) שהתחילו בה מבעוד יום, נמשכת ונכנסת בליל ש"ק, אזי פורסין מפה ומקדשין, ואין צריך לברך בפה"ג על כוס של קידוש זה, אם כבר בירך על היין בסעודה זו.

²⁴⁸ עי' להלן, במסקנות, עצה לעקוף בעיה זו, בשם הגה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א.

²⁴⁹ שו"ע אדמו"ר סי' קפ"ח סי"ז.

²⁵⁰ וכך נכתב בהתקשרות גליין א"ת"מ, עמ' 21.

²⁵¹ רמ"א סי' תרצ"ה ס"ב.

²⁵² ספר המנהגים לרבי אייזיק טירנא, מנהג של פורים.

²⁵³ ספר השיחות התש"ד עמ' ל"ז בהוצאה המתורגמת ללה"ק, הערה 59.

²⁵⁴ יתכן שהכוונה למובא בשער הכוונות - עי' כף החיים סי' רע"א אות כ"ב, וז"ל: מיהו, לפי דברי האר"י ז"ל בשער הכוונות, לא נכון לעשות כן, שכתב דסדר עליית העולמות והמשכת המוחין, הוא מתחיל מקבלת שבת, ואחר כך באמירת ברכו ובקריאת שמע, והמשכת המוחין הוא מתחיל מקבלת שבת, ואחר באמירת ברכו ובקריאת שמע ובעמידה וביכולו ובברכת מעין ז', ואחר כך התשלום הוא באמירת ויכלו שעל הכוס ובברכת הקידוש, כיעו"ש. וא"כ אם יבא לקדש ולאכול קודם תפלת ערבית, הרי הוא מהפך הסדר הנעשה בליל שבת. וע"ע שם אות כ"ו בדומה.

²⁵⁵ הרב יעקב לנדאו ע"ה.

²⁵⁶ ספר המנהגים - חב"ד עמ' 57.

- ובפועל כך נהגו החסידים בהתוועדויות של הרבי שנמשכו בליל שבת קודש, ובעידוד הרבי, כמובא בתורת מנחם - התוועדויות במספר מקומות²⁵⁷. אך להעיר שמכל מקום, מנהג כ"ק אדמו"ר בעצמו תמיד לברך ברכת המזון (ללא כוס) משהגיע זמן הקידוש, ולא טעם יותר מאומה²⁵⁸.

אך להעיר:

- בתורת מנחם התוועדויות תשד"מ²⁵⁹: כ"ק אדמו"ר שליט"א נטל ידיו הק' לסעודה. אחר כך אמר: מכיון שגותרו דקות ספורות בלבד עד השקיעה – בודאי יזדרזו כולם לומר "לחיים", מכיון שבמשך ההתוועדות לא ינהגו דפורס מפה ומקדש (מפני הבלבולים שהיו בפעם הקודמת – בהתוועדות דיום ב' דראש השנה²⁶⁰).

- בתורת מנחם התוועדויות תשמ"ח²⁶¹: כ"ק אדמו"ר שליט"א נטל ידיו הק' לסעודה. הורה להכריז על דבר הזהירות שלא לאכול ולשתות לאחר השקיעה, מכיון שלא פורסים מפה ומקדשים ... מחובתם של הרבנים וכיו"ב להזכיר ולעורר, שמכיון שאין פורסים מפה ומקדשים (לאחרי שפסקו לנהוג כך בחב"ד), יש להזהר שלא לטעום מאומה לאחר השקיעה, לפני קידוש.

- סיכום, השלמות ומסקנות:

1. לדעת הרמ"א²⁶², יש לקיים את סעודת פורים בשחרית, כאשר פורים / שושן פורים חל בערב שבת. ובכל אופן, פסק אדמו"ר הזקן²⁶³ שבערב שבת, מצוה להתחיל אפילו סעודת מצוה שאי אפשר לדחותה, קודם השעה העשירית. עם כל זה, מכך שחז"ל התירו "לפרוס מפה" ולקדש (וכן אדמו"ר הזקן לא כתב להחמיר אלא בגלל הספק באם לברך או לא את ברכת המוציא, כדלהלן), נראה שיש לחלק בין סעודה המתחילה לאחר השעה העשירית, והמסתיימת לפני השקיעה - שעל זה הזהירו הרמ"א ואדמו"ר הזקן - לבין סעודה המתמשכת לתוך הלילה (ע"פ דין "פורס מפה ומקדש"), והנחשבת גם לסעודת שבת, שתהיה מותרת, כי נחשבת כולה לסעודה אחת, ולא נסתמים בינתיים בני המעיים²⁶⁴. ולהעיר שרבותינו הראשונים המרדכי²⁶⁵ והמאירי²⁶⁶ נהגו למעשה, בסעודת פורים החל ביום ו', לפרוס מפה ולקדש.

²⁵⁷ עי' בין היתר תורת מנחם - התוועדויות ח"ח (תשי"ז ח"א), עמ' 95-96.

²⁵⁸ שלחן ערוך אדמו"ר הזקן עם ביאורי הרה"ח הרב שניאור זלמן גרשוביץ, במקורות והוספות על ס' רע"א סי"א. ויתכן שהטעם הוא מה שהובא לעיל, בהערות, מכה"ח אות כ"ב, ע"פ שער הכוונות.

²⁵⁹ תורת מנחם התוועדויות תשמ"ד ח"א עמ' 323, שיחת יום שמחת תורה ה'תשד"מ, בתחילתה.

²⁶⁰ עי' תורת מנחם שם 25. ענין הבלבול מבואר בספר "רישומה של שנה בבית חיינו" - תשד"מ, בתאריך יום ב' דראש השנה (שחל באותה שנה ביום שישי), עמ' 51, ושם: תפלת מנחה התקיימה בבית הכנסת הקטן, ובשעה 7:00 (בערב) נכנס הרבי להתוועדות. נטל ידיו לסעודה ובירך "המוציא". הרבי ביקש שכל הקהל יטול את ידיו. [אחר כך צוה להכריז את פרטי הלכות הקשורות בסעודה בערב ש"ק ("פורס מפה" ואמירת "רצה" ו"עלה ויבוא" בברכת המזון), הגבאי המכריז הודיע הודעה מבולבלת בה עורבו עניני הקידוש וברכת המזון זה בזה. הרבי תיקן אותו, אך הוא עדיין לא הצליח להודיע דבר ברור, והרבי אמר להר"מ מענטליק שי' פרט נוסף, בינתיים המשיך הגבאי בהכרזותיו והרב מענטליק ניסה להודיע את שאמר לו הרבי, כך שנוצר מצב מוזר למדי ... הרבי הביט עליהם בחיוך עד שהכל הובהר ...].

²⁶¹ תורת מנחם התוועדויות תשמ"ח ח"א עמ' 319, שיחת יום שמחת תורה ה'תשמ"ח (שזכיתי לשמוע מפי קדשו של הרבי), בתחילתה.

²⁶² רמ"א סי' תרצ"ה ס"ב.

²⁶³ שו"ע אדמו"ר הלכות שבת סי' רמ"ט ס"ז.

²⁶⁴ ועל דרך מה שכתב אדמו"ר הזקן בס' רמ"ט - קונטרס אחרון סק"ג.

²⁶⁵ עי' מגן אברהם סי' תרצ"ה סק"ט.

²⁶⁶ בחידושי המאירי על כתובות ז, ב, כתב: ואף אנו ואבותינו נוהגים בפורים שחל להיות ערב שבת שמתחילין בסעודה מבעוד יום, עד שיקדש היום, ופורסין מפה, ומקדשין, וגומרין את הסעודה ע"ש.

2. יש לזכור שלדעת אדמו"ר הזקן, בעל נפש יזהר לכתחילה שלא להגיע למצב של "פורס מפה", בגלל הספק אם צריך או לא לברך שוב "המוציא" לאחר הקידוש. עם כל זה אין כאן איסור לפרוס מפה כו', וכן קיימת אפשרות להיות "בעל נפש" גם כשפורסים מפה ומקדשים, כפי שיבואר להלן²⁶⁷.
3. נראה שהרבי הרי"צ התנגד בתוקף למנהג פריסת המפה וקידוש, וכן הרבי לא נהג מנהג זה²⁶⁸, אך נראה שאין זו הוראה לרבים, כי הרבי הרי איפשר עד לשנת תשד"מ לנהוג מנהג זה.
4. החל משמחת תורה התשד"מ, הרבי התנגד למנהג להאריך את הסעודה עד אחרי השקיעה על ידי פריסת מפה וקידוש, בגלל הבלבולים הנגרמים מכך. אך עדיין אפשר לחלק בין מקום גדול כ-770, בו קשה להבטיח שכולם ינהגו כהלכה, לבין מצב של קהילה בה יבאר הרב היטב איך לנהוג בפועל.

👉 **אי לכך, להלן פרטי ההלכות למי שיחליט לקיים מנהג זה (או מבחירה, או מחוסר ברירה, כגון אדם שהיה עסוק כל יום הפורים במצוות הרבות ובמבצעים, ונטל ידים ביום ו' אחר הצהריים יחסית מאוחר):**

- א. לפני השקיעה, מפסיקים את הסעודה²⁶⁹.
- ב. פורסים מפה לכסות את כל הלחם (ולכתחילה רצוי לכסות את כל השלחן²⁷⁰), כדי שתראה הפת (אחר הקידוש) כאלו הובאה עתה על השלחן, לכבוד שבת שהזכיר בקידוש²⁷¹.
- ג. אומרים שלום עליכם ואשת חיל.
- ד. מקדשים ככל ערב שבת, על כוס יין, אך לא מברכים את ברכת בורא פרי הגפן, אם כבר בירכו על היין בסעודה²⁷².
- ה. לא נוטלים ידים, כי כבר נטלו לפני תחילת הסעודה²⁷³.
- ו. לא מברכים המוציא²⁷⁴, אך לכתחילה נראה לבצוע על לחם משנה²⁷⁵, כמו בכל שבת²⁷⁶.
- ז. מקפידים לכתחילה לאכול כביצה של פת לפחות²⁷⁷, ואם אי אפשר, אזי לפחות כזית פת²⁷⁸. ראוי להחמיר לאכול כביצה פת אחר צאת הכוכבים דוקא²⁷⁹.

²⁶⁷ ע"פ עצת הגה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א.

²⁶⁸ ויתכן כנ"ל שהוא מטעמים פנימיים המבוארים לעיל בשם הכף החיים.

²⁶⁹ שו"ע אדמו"ר סי' רע"א ס"ט. פשוט שנשים לא ישכחו לפני כן להדליק את נרות ש"ק, וכולם יזכרו לקבל את השבת בזמן.

²⁷⁰ עי' לעיל בהערות על דברי שו"ע אדמו"ר סעי' י'.

²⁷¹ שם ס"י.

²⁷² שם סי"א.

²⁷³ עי' שלחן שלמה סי' רע"א סק"ט. וכ"ה לדעת אדמו"ר הזקן, עי' שו"ע אדמו"ר סי' קע"ח ס"ז.

²⁷⁴ משום ספק ברכות להקל, שו"ע אדמו"ר סי"א. ושמעתי עצה בשם הרה"ח הרב חיים שלום דייטש שליט"א: שיברך בורא מיני מזונות על פת הבאה בכיסנין מסוג שמברכים עליו בסעודה (שהוא מתוק, פריך, וממולא, בדוגמת "גלילות", או אוזן המן), ויתכוון בזה לפטור את הפת (שדבר זה מועיל), וכך לא יצטרך "ליזהר לכתחילה" גם אם יהיה בעל נפש - עי' לעיל בדברי אדמו"ר הזקן סוף סי"א).

²⁷⁵ הרי בשו"ת האלף לך שלמה, לרב שלמה קלוגר, סי' קי"ג, כתב: שאלתו במי שקידש עליו היום, שפורס מפה ומקדש, אם צריך לחם משנה. הנה זה תליא בשני הדעות המבוארין (בסי' רע"א), דאם צריך לחזור ולברך המוציא, אז צריך לחם משנה ג"כ, ואם אינו צריך לחזור ולברך המוציא, אינו צריך לחם משנה, וזה פשוט, עכ"ל. והרי מה שאין מברכים שוב המוציא הוא מצד ספק ברכות להקל, ולכן בפועל נראה להחמיר לבצוע על לחם משנה.

²⁷⁶ עי' שו"ע אדמו"ר סי' עד"ר ס"ב.

²⁷⁷ בנוסף למה שכבר אכלו לפני הקידוש.

²⁷⁸ שו"ע אדמו"ר סי' עד"ר ס"ו וסי' רצ"א ס"א.

²⁷⁹ לחוש לדעת הב"ח ריש סימן תע"ב, הסובר שהסעודה הראשונה של שבת, עליה איתא בשבת קיז, ב, בסוף העמוד, שהיא "באורתא" דוקא, צריכה להיות בלילה דוקא, אחר צאת הכוכבים, וז"ל שם: אבל לא יאכל קודם שתחשך וכו'. כ"כ הרא"ש לשם וכ"כ המרדכי (לד ע"ג) בשם ר' יעקב מקורב"ל וה"ר (יואל) [יחיאל] (צט ב תוד"ה עד), וכוונתם דהתחלת הסעודה בפסח אינה אלא בלילה, אבל גמר הסעודה, אף בשאר ערבי שבתות וימים טובים, צריך שתהיה בלילה, דהא עיקר החיוב של הסעודה מדרשא (שבת קיז ב) דתלתא היום, דחדא דאורתא. וא"כ, אינו יוצא חיוב סעודה אא"כ אכלה בלילה. וכשמפסיק מאכילתו קודם שקדש היום, ודאי לא יצא ידי חובתו. ולא דמי לקידוש שיכול להוסיף מחול על הקודש, כדאמר בפרק תפלת השחר (ברכות כז ב), דשאני

- ח. בברכת המזון, **מזכירים הן "ועל הניסים" והן "רצה", ואין זה "תירתי דסתרי"**²⁸⁰.
ט. קבלת שבת.
י. ערבית.

קידוש דקאי על השבת, ויכול להוסיף על קדושתו, **משא"כ באכילה, דצריך שתהיה בלילה על כל פנים. כ"כ מהר"ל מפראג ז"ל (גבורות ה' פר' מ"ח) ודבריו נכונים.** ובתרומת הדשן פסק עוד דאף התחלת הסדר אינו כי אם בלילה ממש עיין שם בסימן קל"ז, עכ"ל הב"ח. ועי' בדומה (אלא שלא הזכיר אכילת כביצה) **בספר חסידים** סי' רס"ט, שכתב: מי שאכל מבעוד יום גדול, בערב שבת, כגון תיכף שיצאו מבהכ"נ, ולא נראו ג' כוכבים, כיון שמעוד יום גמר סעודתו, יאכל לאחר צאת הכוכבים כדי שיעור שיברך ברכת המזון, כדי לקיים מצות ג' סעודות בשבת, כי איך יעלה לג' סעודות מה שבעוד יום אכל?
²⁸⁰ ע"פ שו"ע אדמו"ר סי' קפ"ח סי"ז.

VI. קריאת המגילה

1. הברכות שלפני קריאת המגילה:

בש"ע²⁸¹: הקורא את המגילה מברך לפניו שלשה ברכות: על מקרא מגילה ושעשה נסים ושהחיינו. וביום, אינו חוזר ומברך שהחיינו²⁸². **וברמ"א**²⁸³: וי"א דאף ביום מברך שהחיינו (טור בשם ר"ת והרא"ש והמגיד), וכן נוהגין בכל מדינות אלו.

ועי' **בחזון עובדיה - פורים**²⁸⁴, שכתב **בשם הטורי אבן**²⁸⁵, שמן המשנה במגילה²⁸⁶, שם איתא: " כל היום כשר לקריאת המגילה כו' ", כל עוד ולגבי "כל הלילה", לא מוזכרת במשנה קריאת המגילה; מוכרח שקריאת המגילה של לילה איננה מדברי קבלה²⁸⁷ אלא מדרבנן. והוסיף בחזון עובדיה שם **בשם שו"ת בנין שלמה**, ש"בזמן המשנה עוד לא היתה התקנה לקרות המגילה בלילה, ורק בימי ריב"ל²⁸⁸ התקינו שיהו קורין גם בלילה".

ועי' **תוספות**²⁸⁹, שם איתא: אומר ר"י דאף על גב דמברך זמן בלילה, חוזר ומברך אותו ביום, דעיקר פרסומי ניסא הוי בקריאה דיממא, ע"ש. **כ"ע וברמב"ם**²⁹⁰, איתא: וביום, אינו חוזר ומברך שהחיינו. וכתב ע"ז **המגיד משנה**: והרי זה כסוכה, שכיון שבירך זמן בלילה, אינו מברך ביום, אבל יש מן המפרשים שכתבו שעיקר הקריאה היא ביום, ואע"פ שבירך זמן בלילה, חוזר ומברך ביום, וכן נהגו בארצותינו.

לגבי **מנהג חב"ד**, על אף שכותב **אדמו"ר הזקן** בסידור²⁹¹: אין מברכין שהחיינו אלא בלילה ולא ביום, הרי שפוסק **כ"ק הצמח צדק**²⁹²: קריאת המגילה, כ' אדמו"ר נ"ע דאין מברכין שהחיינו אלא בלילה ולא ביום. והגם כי מי אני לעורר על דבריו הקדושים, מ"מ תורה היא כו'. כי הנה המגיד משנה כ' פ"א מה' מגילה, דין ג', וז"ל: אבל יש מן המפרשים שכתבו שעיקר הקריאה הוא ביום, ואע"פ שבירך זמן בלילה, חוזר ומברך ביום, וכן נהגו בארצותנו, עכ"ל. ואע"פ שהרמב"ם שם כ' דאין חוזר ומברך שהחיינו ביום, מ"מ **הגמ"י שם סק"ו כתב בשם ר"ת דמברך גם ביום, ושכן נהג הר"מ. ולכן גם לו יהא זה ספיקא דדינא, הוכיח האלי' רבא סי' כ"ב מן הש"ס דברכות (ד, ס') דשאני ברכות שהחיינו דאינו עובר על לא תשא, עכ"ד. ושוב ראיתי שכן פסק הרמ"א בש"ע סי' תרצ"ב סעיף א'. ועוד ראינו ממ"ש הטור בה' פסח סי' תל"ב בשם בעל העיטור, ומסתברא רשות הוא. וע"ש בהגהת הגאון מהרל"ח סק"ב, עכ"ל הצ"צ. ובשער הכולל²⁹³ כתב, אחר שהביא את דברי אדמו"ר הזקן ואת דברי הרבי הצמח צדק: והנה, בשערי תפלה כתבתי שאין לשנות ממה שכתב אדמו"ר בסדור, אבל אחר כך נתברר בברור **שאדמו"ר בעל צ"צ ז"ל הנהיג לברך גם ביום** ברכת שהחיינו, ושכן מצאו בכי"ק על גליון סדור אחדד, ומסתמא אינו חולק**

²⁸¹ שו"ע סי' תרצ"ב ס"א.

²⁸² כ"פ הרמב"ם בהלכות מגילה פ"א ה"ג.

²⁸³ רמ"א על דברי השו"ע הנ"ל.

²⁸⁴ חזון עובדיה - פורים עמ' מז.

²⁸⁵ טורי אבן על מגילה ד, א.

²⁸⁶ משנה מגילה פ"ב, כ, ב.

²⁸⁷ כי הרי שם מוזכרים דברים שהם מדאורייתא בלבד, וקריאת המגילה של יום שהיא מדברי קבלה, והוא כדברי תורה.

²⁸⁸ האומר במגילה ד, א: חייב אדם לקרות את המגילה בלילה ולשנותה ביום.

²⁸⁹ תוספות מגילה ד, א ד"ה חייב.

²⁹⁰ רמב"ם בהלכות מגילה פ"א ה"ג.

²⁹¹ סדור תורה אור עמ' 346.

²⁹² פסקי דינים - צמח צדק, לקוטים עמ' 138 [814].

²⁹³ שער הכולל פרק מז.

על מורו זקנו אדמו"ר הזקן, אלא ודאי שמה שכתב אדמו"ר הזקן: ולא ביום, היינו שלברכת שהחיינו ביום אין הכרח מן הגמרא וקבלת האריז"ל, ואין זה שייך לפסקי הסדור הזה, ומ"מ למעשה, מאחר שבברכת שהחיינו אינו עובר על לא תשא, דהיא ברכת הרשות, מהראוי לצאת גם דעת הפוסקים לברך שהחיינו גם ביום. ובפרט שרק הש"ץ מברך וכולם יוצאים בברכתו, עכ"ל השער הכולל. ועי' **בהמלך במסיבו**²⁹⁴ שם אומר הרבי שיי"א שגם רבינו הזקן בעצמו נהג לברך גם ביום, וש"ק רוב לודאי שכן הוא. ובדומה איתא ג"כ **בספר השיחות**²⁹⁵. וכן הוא למעשה, ע"פ המובא **בספר המנהגים - חב"ד**²⁹⁶: ברכת שהחיינו מברכים גם ביום.

2. הברכות שאחרי קריאת המגילה:

בשו"ע²⁹⁷: ולאחריה נוהגים לברך הרב את ריבנו וכו'. **וברמ"א**²⁹⁸: ואין לברך אחריה אלא בצבור.

מקור דברי הרמ"א בכל-בו, שהביא בשם הירושלמי: לא אמרו ברכה לאחריה אלא בציבור - אך הרבה ראשונים בדעה שמברכים לאחריה גם ביחיד, הרי הם: תשובות רש"י, המחזור ויטרי, המנהיג, השבולי הלקט בשם רב האי גאון, ועוד. וכ"פ למעשה הרבה אחרונים, בין השאר: שו"ת הרדב"ז²⁹⁹, המהרי"ל, המטה משה³⁰⁰, הברכי יוסף, וכך הוא לכאורה מסתימת השו"ע. וכ"פ הבן איש חי³⁰¹ והכף החיים³⁰².

באגרות קודש אדמו"ר³⁰³ איתא: במ"ש בהנוגע לברכת הרב ריבנו - כן ראיתי כ"ק מו"ח אדמו"ר מברכה ביחיד - בהיותו בפאריז, עכ"ל. וכן איתא **בספר המנהגים - חב"ד**³⁰⁴: מנהגי אדמו"ר (הרי"צ): **גם ביחיד** מברך לפני המגילה ולאחריה, הן בלילה והן ביום. אך בהערה שם³⁰⁵, לגבי "מנהגי אדמו"ר" המובאים שם: מובן שאין זה הוראה לרבים. עם כל זה אמר לי הגה"ר **יקותיאל פרקש**, לפני מספר שנים שמברכים גם אחרי, גם בקריאה לנשים, וגם כשאין מניין. ויש שמורים לא לברך ביחיד, אך כן לברך במנין נשים³⁰⁶.

²⁹⁴ המלך במסיבו ח"א עמ' קכ"ז.

²⁹⁵ ספר השיחות ה'תשמ"ט עמ' 738-9.

²⁹⁶ ספר המנהגים - חב"ד עמ' 73.

²⁹⁷ שו"ע סי' תרצ"ב ס"א.

²⁹⁸ רמ"א סי' תרצ"ב ס"א.

²⁹⁹ שו"ת הרדב"ז ח"ב תרס"ה.

³⁰⁰ מטה משה תתר"ז.

³⁰¹ בן איש חי פרשת תצוה סי"ג.

³⁰² סי' תרצ אות קכ"ד.

³⁰³ אגרות קודש ח"ג עמ' של"ז.

³⁰⁴ ספר המנהגים - חב"ד עמ' 74.

³⁰⁵ שם הערה 8.

³⁰⁶ בספר הלכה למעשה עמ' 243: אם אין עשרה גברים אך יחד עם הנשים יש בסך הכל עשרה – ישאלו רב מורה הוראה.

VII. בדין שושן פורים (שו"ע סי' תרפ"ח):

1. מקור הדין:

במשנה³⁰⁷, איתא: כרכין המוקפין חומה מימות יהושע בן נון קורין בט"ו.

ובגמרא³⁰⁸: מנהני מילי? אמר רבא: דאמר קרא³⁰⁹: עַל-כֵּן הִיְהוּדִים הַפְּרֻזִּים הַפְּרָזִים הַיְשָׁבִים בְּעָרֵי הַפְּרָזוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר שְׁמִינִי וּמִשְׁתָּה יוֹם טוֹב וּמִשְׁלֹחַ מִנּוֹת אִישׁ לְרֵעֵהוּ:

והיות ובפס' כ"א, שם איתא: לְקִיָּם עָלֵיהֶם לְהִיּוֹת עֲשִׂים אֶת יוֹם אַרְבַּעַה עָשָׂר לְחֹדֶשׁ אֲדָר וְאֶת יוֹם-חֲמִשָּׁה עָשָׂר בּוֹ בְּכָל-שָׁנָה וְשָׁנָה: - מסיקה הגמרא: מדפרזים בארבעה עשר, מוקפין בחמשה עשר.

ובטעם לכך שראו אנשי כנסת הגדולה **לחלק** בין הפרזים למוקפות חומה, כתב הר"ן³¹⁰ שקבעו לכל אחד את היום המיוחד ביום בו נח מאויביו, י"ד בפרזים וט"ו בשושן. והושוו כל הכרכים המוקפות חומה לשושן, מפני שבה היה עיקר הנס.

ועל זה שבחרו דוקא במוקפות חומה **מימות יהושע בן נון**, כתב הרמב"ם³¹¹ עפ"י הירושלמי, שהוא "כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל, שהיתה חרבה באותו הזמן", "ויהיה זכרון לארץ ישראל בנס זה". בר"ן³¹² הדגיש³¹³ את הצד השלילי: "ואילו תלו הדבר מימות אחשורוש, היתה ארץ ישראל, שהיתה חריבה באותן הימים, נידונת כפרזים, והיה גנאי בדבר".

נציין אגב את דבריו הנפלאים של **הבית יוסף**³¹⁴ החולק על הבנת הר"ן, ושלפיו, יש לדייק מהסוגיא בריש מסכת מגילה, שכל החלוקה בין פרזות לכרכים נעשתה **מעיקרא על ידי החכמים שבאותו הדור** כדי לחלוק כבוד לארץ ישראל³¹⁵, וכמובא בר"ה³¹⁶ שצריך לעשות זכר למקדש, והביא לזה "קצת סעד" מדברי הרמב"ם³¹⁷ שהזכיר את החלוקה בין מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לשאינה מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, לפני שהזכיר דין שושן.

לגבי **העיר שושן** עצמה, איתא בגמרא³¹⁸ ש"שאני שושן, הואיל ונעשה בה נס", והיינו שאע"פ שלא מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, הרי "על כרחן לא נחו עד ט"ו, וכן קבעוה לדורות"³¹⁹. וכ"פ בשו"ע³²⁰: "ובשושן, אעפ"י שאינה

³⁰⁷ מגילה ב, א.

³⁰⁸ מגילה ב, ב.

³⁰⁹ אסתר פרק ט, ט.

³¹⁰ ר"ן מגילה, א, א, ד"ה ויש, מובא בט"ז סי' תרפ"ח ס"ק א'.

³¹¹ רמב"ם הלכות מגילה וחנוכה פ"א ה"ה.

³¹² ר"ן שם.

³¹³ גמ'.

³¹⁴ בית יוסף סימן תרפ"ח.

³¹⁵ ותנא דידן לא סובר כרבי יהושע בן קרחה, ע"ש.

³¹⁶ ראש השנה ל, א.

³¹⁷ רמב"ם הלכות מגילה פ"א ה"ד-ה.

³¹⁸ מגילה ב, ב.

³¹⁹ רש"י.

³²⁰ שו"ע סי' תרפ"ח סע' ב'.

מוקפת חומה מימות יהושע, קורים בט"ו, הואיל ונעשה בו נס". אך ע' הגהות וחדושי הרש"ש³²¹ על מגילה³²², שכתב: וכפי ששמעתי מפרסי אחד, אשר שושן הישנה כבר נחרבה עד היסוד... ; ובספר א"י לרב טיקוצ'נסקי כתב שכיום אין מקום שושן ידוע בבירור. ובספרו עיר הקדש והמקדש כתב **שהעיר היחידה בעולם בה קוראים את המגילה בט"ו בלבד, היא עיה"ק ירושלים ת"ו.**

2. תנאים כדי שתיחשב עיר למוקפת חומה:

✎ לרוב הראשונים³²³, אין חילוק בין א"י לחו"ל, **שגם בחו"ל**, מוקפות חומה מימות יהושע בן נון קוראים בט"ו, ושלא כדעת סדור רס"ג שכתב שה"מ בארץ ישראל דוקא. ופסק מרן בשו"ע³²⁴ כרוב הראשונים.

✎ עיר תיחשב למוקפת חומה רק אם **הוקפה ואחר כך "ישבה"**, או שישב תחילה על דעת להקיפה אחר כך³²⁵. וכתב הרמ"א³²⁶ **שסתם מוקפת חומה: הוקפה ולבסוף ישבה.**

✎ עיר מוקפת חומה **שחרבה** והתיישבה על ידי עכו"ם, מהו הדין לגבי **מקום הסמוך**?

בזה איתא בירושלמי³²⁷: בו אינן קורין ובחוצה לה קורין. ונחלקו רבותינו, ראשונים ואחרונים בפשט הירושלמי, אם הלשון היא בניחותא, או שהיא לשון תמיהה. וכן בלשון תמיהה, נחלקו אם התמיהה ברישא (ולכן קוראין בשניהם בט"ו) או שבסיפא (ולכן קוראים בשניהם ב"ד).

למעשה:

- **הבאור הלכה**³²⁸ פסק שאם יזדמן אדם **בעיר החרבה**, יקרא בה **בי"ד**, אך **בעיר הסמוכה יקראו בט"ו.**

- **הכה"ח**³²⁹ דחה את דברי הברכי יוסף שפסק שאם יזדמן יהודי **בעיר החרבה**, יקרא בה בט"ו. וכתב הכה"ח שע"פ הירושלמי לפי גירסת הרמב"ן, פשוט שוקרא בה **בי"ד**, ושכך מדויק ג"כ מלשון השו"ע שפסק שלא בעינן בעיר י' בטלנים בכדי שתיחשב לכרך - מכאן: אך שיהיו ישראל דרים בה, מיהא, בעינן. ובאות י"ג פסק שגם **בעיר הסמוכה הבנויה** לא יקראו אלא **בי"ד.**

- **בשו"ת הר צבי**³³⁰ ובמקראי קודש חנוכה ופורים³³¹ כתב הגה"ר צבי פסח פראנק **שבין השנים תש"ח לתשכ"ז, כשירושלים העתיקה נפלה ליד הירדנים, ישבו על המדוכה בדיון**

³²¹ הגהות וחדושי הרש"ש ז, ב.

³²² מגילה ב, א.

³²³ רמב"ם הלכות מגילה א, ד; הרמב"ן בחידושי; הרשב"א; המאירי. עי' בזה דיון בר"ן ריש מגילה, ובבית יוסף ריש סימן תרפ"ח.

³²⁴ שו"ע סי' תרפ"ח סע' א'.

³²⁵ שו"ע שם, ע"פ גמרא במגילה ג, ב.

³²⁶ שם, ע"פ הר"ן.

³²⁷ מגילה פ"א ה"א.

³²⁸ באור הלכה סי' תרפ"ח ד"ה או שסמוכין להם.

³²⁹ כה"ח סי' תרפ"ח אות י"ב.

³³⁰ שו"ת הר צבי או"ח ח"ב סי' קל"א.

³³¹ מקראי קודש חנוכה ופורים סי' כ"ה וכו'.

קריאת המגילה בירושלים, והגיעו למסקנה שיש לקרוא בה **בט"ו** הן בצד שבידי הירדנים – אם יזדמן שם יהודי, הן בצד הסמוך שבידי ישראל. וכ"פ ג"כ הגרש"ז אויערבאך³³².

3. ספק מוקפת חומה בימות יהושע בן נון:

בגמרא³³³ איתא ש"חזקיה קרי בטבריה בארביסר ובחמיסר, מספקא ליה אי מוקפת חומה מימות יהושע בן נון היא, אי לא". ומקשה הגמרא מפסוק מפורש ביהושע³³⁴, הדין בנחלת נפתלי: **וְעָרֵי מְבַצָּר הַצִּדִּים יָרָ וְחַמַּת רֶקֶת וְכַנְגֶּרֶת**, והרי "קיימא לן **רקת**, **זו טבריא**". ומתמצת הגמרא שאין הספק על עצם החומה, אלא ספק דיני: האם עיר שחלקה מוקפת בים, נחשבת למוקפת חומה או לא. הרי בנוגע לדין בתי ערי חומה, עיר כזו איננה נחשבת למוקפת חומה. וכאן, השאלה: האם משמעות "פרזי": עיר גלויה, והיינו שאיננה מוקפת, או דלמא: עיר שאיננה מוגנת. טבריה הרי לא מוקפת לחלוטין, אך היא מוגנת.

עפ"ז נחלקו הראשונים בעיר שהיא ספק מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, אם קוראים בה בי"ד ובט"ו³³⁵, כמו שבטבריה, או שמא רק בי"ד³³⁶. להלכה פסק השו"ע³³⁷ שבעיר בה קיים ספק, קוראים **"בי"ד ובט"ו ובלילה"**.

ולהעיר:

על מנת שיעיר תיחשב ספק מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, צריך שיתקיימו בה מספר תנאים, והרי פשוט שהעדר כל ידיעה אודות עיר מסויימת לא תעשה אותה ספק מוקפת חומה כו'.

דבר ראשון - איתא בפוסקים³³⁸ שצריך שיהיה ידוע שהעיר היתה **מיושבת בתקופת יהושע בן נון**. בנוסף, כתב הפר"ח³³⁹ שצריך **שלעיר תהיה עכשיו חומה**, ומסופקים אם החומה היתה כבר קיימת בימי יהושע בן נון. אך כתב הכה"ח³⁴⁰ שמסתיימות השו"ע והפוסקים, נראה שאין כזה תנאי (ונראה לי לומר בדרך אפשר שצריך לפחות שיהיה ידוע שבזמן מסויים, כן היתה חומה לאותה העיר).

כתב הכה"ח³⁴¹ בשם בעל תבואת הארץ בשו"ת שלו דברי יוסף, ש"בכל ערי א"י נוהגין לקרות שני ימים, **חוץ מעיה"ק ירושלים ת"ו שקורין יום ט"ו בלבד**"³⁴².

לגבי הברכה, פסק בשו"ע³⁴³ לגבי אותן ערים: ולא יברך כי אם בי"ד, שהוא זמן קריאה לרוב העולם.

³³² בהליכות שלמה מועדים ח"ב עמ' שנ"ה.

³³³ מגילה ה, ב.

³³⁴ יהושע יט, לה.

³³⁵ שיטת הרמב"ם הלכות מגילה פ"א ה"א ועוד הרבה ראשונים.

³³⁶ שיטת תשובות הגאונים, לפיה טבריה שאני, כי הספק הוא על עצם החומה שלה אם נחשבת מעיקרא לחומה או לא.

³³⁷ שו"ע סי' תרפ"ח סע' ד'.

³³⁸ לבוש ס"ק ד'; מ"ב ס"ק ט; ערוך השלחן סע' י"ג ועוד.

³³⁹ פר"ח ס"ק ד'.

³⁴⁰ כה"ח אות כ'.

³⁴¹ כה"ח אות י"ז.

³⁴² אך היום שנבנו ב"ה הרבה ערים חדשות, פשוט שהדין שונה.

³⁴³ שם, ע"פ דברי הרמב"ם פ"א ה"א.

מבין הערים בארץ בהן (ישנן דעות לפיהן) קוראים בהן את המגילה ב"ד ובט"ו:

טבריה³⁴⁴, צפת³⁴⁵, לוד³⁴⁶, חיפה³⁴⁷, וכן: יפו, עכו, בית שאן, באר שבע, אשדוד, אשקלון, חברון, שכם, עזה³⁴⁸.

מבין הערים בעולם בהן ישנו ספק:

בגדד³⁴⁹, איסטנבול³⁵⁰, איזמיר³⁵¹, דמשק³⁵², חלב³⁵³, סאלוניקי³⁵⁴, בומביי³⁵⁵, פראג³⁵⁶.

👉 **חשוב מאוד לציין שלהרבה פוסקים³⁵⁷**, מה שאיתא בש"ס ש"זמנו של זה לא כזמנו של זה", הוא לכתחילה, אך אם קרא את המגילה בעיר מוקפת חומה ב"ד, יצא בדיעבד. ופשוט שדין זה חשוב מאוד לגבי הערים בהן מחלוקות אם יש לקרוא בהן גם בט"ו או שדי בקריאה ב"ד.

4. סמוך ונראה:

בגמ' מגילה³⁵⁸: אמר רבי יהושע בן לוי: כרך וכל הסמוך לו וכל הנראה עמו, נידון ככרך³⁵⁹. עד כמה? אמר רבי ירמיה, ואיתימא, רבי חייא בר אבא, כמחמתן מטבריא: מיל. ובהמשך³⁶⁰: סמוך, אף על פי שאינו נראה, נראה, אף על פי שאינו סמוך.

ונחלקו ראשונים בפשט עד כמה ... מיל, אם מוסב על הסמוך או על הנראה.

גם בלשון השו"ע³⁶¹: "וכן הכפרים הנראים עמהם, אפילו אינם סמוכים, כגון שהם בהר, או שסמוכים להם, אפילו אינם נראים עמהם, כגון שהם בעמק, ובלבד שלא יהיו רחוקים יותר ממיל" - יש מקום לשתי הבנות.

³⁴⁴ מ"א ס"ק ד'; מ"ב ס"ק ט'; כה"ח אות ט"ז.

³⁴⁵ שער הכוונות דרושי פורים דרוש א, בהגהות שבדף קט, א. וע' כה"ח אות כ"ג שמהרח"ו בהיותו בצפת לא היה אומר בט"ו על הניסים, מפני חשש הפסק, אך היה נוהג שאר מצות פורים גם בט"ו.

³⁴⁶ ע"פ גמ' במגילה ד, ב שם אימרא של ריב"ל שלוד מוקפת חומה מימות יהושע בן נון, וע' מנחת יצחק ח"ח סי' ס"א, יביע אומר ח"ז סי' ס', פסקי תשובות עמ' תקכ"ו הערה 39.

³⁴⁷ הרב יהוסף שווארץ בתבואות הארץ; ספר ארץ ישראל; חזון עובדיה – פ' ורים עמ' קי"ב; וכן כתב ג"כ הרבי בלקוטי שיחות חכ"ט עמ' 423, בהערה, וז"ל: חיפה: קורין מגילה גם בט"ו בי היא ספק מוקפת חומה.

³⁴⁸ כל הני, ע"פ ספר ארץ ישראל.

³⁴⁹ בן איש חי שנה א' פרשת תצוה, שם בהלכות פורים סע' יד: ופה עירנו בגדאד יע"א מנהגם לקרות המגילה ב"ד בברכה, אבל בט"ו קורין אותה בלא ברכה כלל, וברכה אחרונה אומרים אותה בלי שם ומלכות.

³⁵⁰ מדברי הכנסת הגדולה לגבי קושטנדינא. ולהעיר שאיסטנבול היא קושטנדינא - בקיצור קושטא, היא ביזנס.

³⁵¹ יפה ללב לרב רחמים נסים יצחק בן הרב חיים פלאג', סי' תרפ"ח. להעיר שהרב רחמים פלאג' נולד, חי ונפטר באיזמיר. חי בין השנים 1813-1907 למינים.

³⁵² שער הכוונות ק"ט, א בהערה; כה"ח סי' תרפ"ח אות כ"ג בשם שער הכוונות.

³⁵³ פורים בציון עמ' שע"ט, בשם הרה"ג הרב עזרה עטייה ז"ל והרה"ג הרב יעקב עדס ז"ל.

³⁵⁴ שו"ת בית דוד סי' תצ"ג; שלחן גבוה סי' תרצ"ג, ה; מחזור מעגלי צדק.

³⁵⁵ זבחי צדק סי' י'.

³⁵⁶ חי אדם כלל קנ"ה סע' ח'.

³⁵⁷ מ"ב ס"ק י"א; ובשער הציון ס"ק ח' כתב שהיא דעת הגר"א והפרי מגדים.

³⁵⁸ מגילה ב, ב.

³⁵⁹ רש"י: וקורין בט"ו.

³⁶⁰ מגילה ג, ב.

³⁶¹ שו"ע סי' תרפ"ח סע' ב'.

להלכה:

- השיטה המקובלת יותר אצל הפוסקים האשכנזים היא זו של המגן אברהם³⁶², לפיו **סמוך, הוא עד מיל, אך נראה, הוא אפילו אם הוא רחוק הרבה.**

- לעומתם, פסקו הפוסקים הספרדים³⁶³ כשיטת הרמב"ם³⁶⁴ **שנראה הוא עד מיל בלבד, ולגבי סמוך כתבו שהוא עד 70 אמה**³⁶⁵, ובין 70 אמה ל-2000 אמה, בסמוך שאינו נראה, יקראו שוב לחומרא בט"ו³⁶⁶.

- כאשר ישנו רצף של בתים ביותר ממיל, נחלקו הפוסקים בדיון המקומות המורחקים יותר ממיל מחומות העיר המוקפת חומה. רוב ככל פוסקי זמננו³⁶⁷ פסקו באופן הבא: כל שיש רצף של בתים, נחשב לד' אמות וקוראים בט"ו אף שאין רואים את החומות, אך מהרגע שיש הפסק בתים בשיעור של 141 אמה ושליש³⁶⁸, נחשב הדבר להפסק, ומשם ואילך קוראים בי"ד.

וע' פסקי תשובות שהבהיר מספר הבהרות לגבי הגדרת "נראה":

- ישוב הנראה מהעיר המוקפת חומה, היינו דוקא שרואים את קרקע הישוב שעומדים על קרקע העיר³⁶⁹ - הפסק בתים ואילנות איננו נחשב להפסק³⁷⁰.
- נחלקו הפוסקים כשנראה רק חלק מן הישוב, אם רק המקום הנראה נחשב לנראה, או שכל הישוב נדרר אחריו³⁷¹.
- נחלקו הפוסקים כאשר קיים ישוב שאינו נראה בין הכרך לבין הישוב הנראה, אם הישוב הנראה נגרר אחרי זה שלא נראה, וקוראים בשניהם בי"ד³⁷² או שלהיפך, הישוב שאינו נראה נגרר אחרי הנראה, וקוראים בשניהם בט"ו³⁷³.

³⁶² מ"א ס"ק ג; ו"פ המ"ב.

³⁶³ הפרי חדש; החיד"א בברכי יוסף סי' תרפ"ח ס"ק ז'; תורת המועדים פורים עמ' רכ"ג.

³⁶⁴ רמב"ם הלכות מגילה פ"א ה"י.

³⁶⁵ היינו עיבורה של עיר - וכפי שכתב הב"י בס' תרפ"ח לשיטת הרמב"ם והטור.

³⁶⁶ תורת המועדים פורים עמ' ר"כ - וע"ע שם עמ' רי"ט עד רכ"ט, בפרטי דין סמוך ונראה, ובשיטתו הלכה למעשה בשכונות הירושלים השונות.

³⁶⁷ הגרצ"פ פראנק, המנחת יצחק, האור לציון, היביע אומר, האז נדברו ועוד.

³⁶⁸ ע' הלכות תחומין - שו"ע סי' שצ"ח ס"ז.

³⁶⁹ ע"פ עיר הקודש והמקדש להגר"מ טיקוצ'נסקי ח"ג סי' כ"ז סע' י"א; מנחת יצחק ח"ח סי' ס"ב.

³⁷⁰ עיר הקודש והמקדש שם.

³⁷¹ ובשו"ת מנחת יצחק שם הביא את ב' הדעות ולא הכריע, אך בשו"ת יביע אומר ח"ז סי' נ"ח וסי' נ"ט אות ג' הכריע שאין לחלק את הישוב, אך בעיני שיהיה רובו נראה.

³⁷² עיר הקודש והמקדש.

³⁷³ שו"ת קנין תורה.

VIII. בן עיר שהלך לכרך ובן כרך שהלך לעיר (שו"ע סי' תרפ"ח סע' ה'):

- במשנה מגילה³⁷⁴: בן עיר³⁷⁵ שהלך לכרך³⁷⁶ ובן כרך שהלך לעיר, אם עתיד לחזור למקומו, קורא כמקומו, ואם לאו, קורא עמהן.

- ובגמרא³⁷⁷: אמר רבא: לא שנו אלא שעתידי לחזור **בלילי י"ד**, אבל אין עתיד לחזור בלילי ארבעה עשר, קורא עמהן ... דפרוז בן יומו נקרא פרוז ... מדפרוז בן יומו קרוי פרוז, מוקף בן יומו קרוי מוקף.

- ומפרש רש"י:

לא שנו. בן כרך שהלך לעיר ועתיד לחזור למקומו, קורא בחמשה עשר ולא בארבעה עשר. **אלא שעתידי לחזור בליל ארבעה עשר**. אם קודם עמוד השחר יצא מן העיר, הוא דקתני שאינו צריך לקרות עמהן בלילי ארבעה עשר, אף על פי שעודנו שם. הואיל וביום לא יהיה שם, אין זה אפילו פרוז בן יומו. **אבל אין עתיד**. לצאת משם בלילה, דהשתא הוי פרוז לאותו יום, אף על פי שעתידי לחזור למחר, ליום (אחר) [אחד] נקרא פרוז, וקורא עמהן, בין בלילי ארבעה עשר בין בארבעה עשר. **והוא הדין לבן עיר שהלך לכרך**, אם עתיד לחזור בלילי חמשה עשר, שלא יהא שם ביום חמשה עשר, לא הוי מוקף ליומו, וקורא בארבעה עשר כחובת מקומו, ואף על פי שהוא בכרך. אבל אין עתיד לחזור בלילי חמשה עשר, אין צריך לקרותה בארבעה עשר, וממתין וקורא עמהן, אף על פי שסופו לחזור לאחר זמן.

יוצא כי לדעת רש"י, מקום המצאותו **בפועל** של בן הכרך בבוקרו של י"ד הוא הקובע למפרע אם יתחייב בקריאת המגילה כבר בליל י"ד או לא, ולא מחשבתו, וכל הענין של "אם עתיד כו'" בא לומר שמחויבותו בערב תלויה במקום בו עתיד להיות למחרת בהשכמת הבוקר.

- **והרמב"ם**³⁷⁸ פסק: בן עיר שהלך לכרך או בן כרך שהלך לעיר, אם היה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה, ונתעכב ולא חזר, קורא כמקומו. ואם לא היה בדעתו לחזור אלא לאחר זמן הקריאה, קורא עם אנשי המקום שהוא שם.

וע' במגיד משנה וכן בכסף משנה (בסוף דבריו) על אתר, שפירשו שדברי הרמב"ם כדברי רש"י. ונתעכב, פירוש³⁷⁹: אפילו נתעכב.

- **ולשון השו"ע**³⁸⁰ כמעט מילה במילה כלשון הרמב"ם, וז"ל: בן עיר שהלך לכרך או בן כרך שהלך לעיר, אם היה דעתו לחזור למקומו בזמן קריאה, ונתעכב ולא חזר, קורא כמקומו; ואם לא היה בדעתו לחזור אלא לאחר זמן הקריאה, קורא עם אנשי המקום שהוא שם. יוצא כי **הלכה כרש"י והרמב"ם**³⁸¹.

³⁷⁴ משנה מגילה פ"ב, יט, א.

³⁷⁵ רש"י: שזמנו בארבעה עשר.

³⁷⁶ רש"י: שזמנו בחמשה עשר.

³⁷⁷ שם.

³⁷⁸ רמב"ם הלכות מגילה פ"א ה"י.

³⁷⁹ ע' כסף משנה וב"י.

³⁸⁰ שו"ע סי' תרפ"ח ס"ה.

³⁸¹ זוהי אגב ג"כ שיטת הרמב"ן ועוד ראשונים. וכ"פ המ"ב ג"כ.

- אך הרא"ש³⁸² פירש שדברי רבא לפיו הכל תלוי ביום י"ד, קאי הן על בן כרך הן על בן עיר, והיינו ש"בן עיר שהלך לדרך ועמד שם עד מקצת יום י"ד, כיון שבזמן חיוב קריאת בני מקומו אינו עמהם, נסתלק מעליו חובת קריאת אנשי מקומו ונכלל עם בני הכרך להתחייב בזמן קריאתו, וקרינן ביה מוקף בן יומו, כיון שהוא בכרך בזמן קריאת בני העיר, ונסתלק מעליו חובת מקומו הקוראים ביום י"ד, וקרינן ביה מוקף בן יומו, ואף אם יחזור לעירו, יקרא ביום ט"ו".

- ושיטת הראב"ד³⁸³ היא שיטה ממוצעת בין שיטת רש"י לשיטת הרא"ש, והיינו שדעתו כהרא"ש שהקובע הוא תחילת יום י"ד, ומי שימצא בעיר בתחילת יום י"ד לא יתחייב שוב בכרך אפילו אם ימצא בו בתחילת יום ט"ו, אך שלא כהרא"ש, סובר הראב"ד שמי שימצא מכרך בבוקרו של י"ד יתחייב בפועל לקרוא בכרך רק אם בפועל ימצא בכרך בבוקרו של יום ט"ו (וזאת: כשיטת רש"י), אחרת יפטר מכאן ומכאן.

- בסיכום:

לשיטת רש"י, הרמב"ם השו"ע והמ"ב, הקובע הוא המקום בו נמצא האדם בעמוד השחר של י"ד³⁸⁴ והמקום בו ימצא בעמוד השחר של ט"ו³⁸⁵.

לשיטת הרא"ש, הקובע הוא המקום בו נמצא האדם בעמוד השחר של י"ד. לשיטה זו, האדם יוגדר אז או כפרוז, או כמוקף, לא יוכל להתחייב פעמיים אך גם לא יוכל להפטר מן מצוות פורים.

לשיטת הראב"ד, אדם שימצא בעמוד השחר של י"ד בעיר יתחייב בעיר אך לא יוכל שוב להתחייב בכרך (וכשיטת הרא"ש), אך אדם שימצא בעמוד השחר של י"ד בכרך יתחייב בכרך רק אם בפועל ימצא בעמוד השחר של ט"ו בכרך (וכשיטת רש"י והרמב"ם). יוצא לשיטה זו שכשיטת הרא"ש, לא יוכל להתחייב פעמיים, אך כשיטת רש"י, עלול אדם להפטר מכאן ומכאן.

- לגבי מי ש"מתחייב" פעם שניה בט"ו, אחר שהתחייב וקיים את מצוות פורים בי"ד, ישנה מחלוקת אחרונים: הגר"פ פראנק³⁸⁶ והגרש"ז אויערבאך³⁸⁷ בדעה שיקרא את המגילה ככל בני המוקפים בברכה בליל וביום ט"ו³⁸⁸, אך אחרים³⁸⁹ סוברים שיקרא בט"ו לילה ויום, ללא ברכה, ואם אפשר ישמע את הברכה מאחרים, ויתכון לצאת. ולדעת הילקוט יוסף³⁹⁰ אינו מתחייב מן הדין בפעם השניה³⁹¹.

³⁸² רא"ש מגילה פ"ב ס"ג.

³⁸³ הראב"ד בעל ההשגות על הרמב"ם, בהשגותיו על הרי"ף, ו, א.

³⁸⁴ להתחייב בי"ד לילה ויום אם ימצא בעמוד השחר בעיר.

³⁸⁵ להתחייב בט"ו לילה ויום אם ימצא בעמוד השחר בכרך.

³⁸⁶ שו"ת הר צבי.

³⁸⁷ מנחת שלמה ח"א סי' כ"ג אות ד'.

³⁸⁸ על אף שכבר קרא בברכה בליל וביום י"ד.

³⁸⁹ הכה"ח סי' תרפ"ח אות כ"ט; הגרימ"ט בעיר הקודש והמקדש ח"ג פכ"ו; הגר"ע יוסף – כך הביא במקראי קודש

הררי - פורים, עמ' ק"ח בשמו, וכ"פ הגר"ד יוסף בתורת המועדים פורים עמ' רל"ו.

³⁹⁰ ילקוט יוסף - פורים, עמ' שמ"ה ואילך.

³⁹¹ וכך הביא בשם אביו ז"ל, שאמר לו שכך כתב המאירי. אך מוסיף הילקוט יוסף: והמחמיר לחזור ולשמוע

המגילה ביום ט"ו, תבוא עליו ברכה, אך אינו יכול להוציא אחרים ידי חובת מקרא מגילה.

- בנוסף, נחלקו הראשונים אם הקובע הוא המקום בו נמצא האדם **בפועל** בעמוד השחר של י"ד/ט"ו (שיטת רש"י), או שמא הקובע הוא המקום בו היתה כוונתו להיות בעמוד השחר של י"ד/ט"ו. ולשיטה לפיה הולכים בתר כוונתו, נחלקו אם הקובע הוא המחשבה שהיתה לו כשיצא מעירו (שיטת הרי"ף והרא"ש, וכ"פ המ"ב), או שמא המחשבה שהיתה לו בתחילת ליל י"ד או ט"ו (שיטת הרמב"ן, וכ"פ החזון איש והגרצ"פ פראנק).